

Χαρ. Καραόγλου

*Από την αλληλογραφία
Ρόδη Ρούφου και Θ. Δ. Φραγκόπουλου*

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ

Εγνώρισα το Ρόδη Ρούφο για πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1943, με τη μεσολάβηση του Δήμη Πουλάκου,¹ αν και ήξερα την ύπαρξή του νωρίτερα, από δημοσιεύματά του στο περιοδικό του σχολείου όπου και οι δύο μας πηγαίναμε (Σχολείο Μακρή). Επειδή όμως τον περνούσα δυο τάξεις δεν είχαμε ποτέ μας ανταμώσει [...]. Το 1943 είμαστε και οι δύο φοιτητές της Νομικής, εκείνος πρωτοετής, εγώ τριτοετής. Καθώς βρισκόμαστε στην ίδια παράταξη, και μάλιστα οργανωμένοι στις ίδιες αντιστασιακές ομάδες –στην αρχή Ιερή Ταξιαρχία, αργότερα PAN και στο τέλος ΕΣΑΣ– είχαμε σχεδόν καθημερινή επαφή. Μένοντας και στον ίδιο δρόμο –εγώ Βασιλίσσης Σοφίας 49, αυτός Βασιλίσσης Σοφίας και Κουμπάρη– είχαμε πολλές ευκαιρίες να βλεπόμαστε, ακόμα και όταν

Η μεταγραφή των γραμμάτων και οι σημειώσεις έγιναν στο πλαίσιο μεταπτυχιακού σεμιναρίου υπό την εποπτεία του διδάσκοντος Χ. Α. Καραόγλου. Συμμετείχαν οι φοιτήτριες: Έλλη Ευαγγελίδου, Εύη Κώστα, Τζένη Μακρίδου, Δέσποινα Νάσιου, Αντιγόνη Νικολέτου και Ελένη Τσαντίλη. Ευχαριστούμε θερμά τις οικογένειες Αριέττας Ρούφου και Καίτης Φραγκοπούλου που μας εμπιστεύθηκαν τη δημοσίευση των γραμμάτων και συνέβαλαν σημαντικά στη σωστή μεταγραφή και στον σχολιασμό τους.

¹ Δημήτρης Πουλάκος (1922-2006). Γόνος παλαιάς μανιάτικης οικογένειας μεγάλωσε στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου, αλλά τελείωσε το Γυμνάσιο στην Αθήνα με γυμνασιάρχη τον Βασ. Τατάκη. Φοιτητής της Νομικής στη διάρκεια της Κατοχής, εγκατέλειψε τις σπουδές του και οργανώθηκε στο στρατιωτικό σκέλος της οργάνωσης Ιερά Ταξιαρχία. Σπούδασε στο Columbia, όπου είχε συμφοιτητή τον Μπρεζίνσκι και καθηγητή τον Κερένσκι. Διετέλεσε σύμβουλος του Κωνστ. Τσαλδάρη (1947-1950) και του Κωνστ. Καραμανλή (1955-1963). Εκτός από τα βιβλία που εξέδωσε γύρω από θέματα κοινωνιολογίας, δημοσίευε άρθρα στο περιοδικό *Νέα Κοινωνιολογία* και εξέδωσε το περιοδικό *Ευρωβαλκάνια*. Στην Αίγινα δημιούργησε το τουριστικό συγκρότημα «Ναυσικά», πελάτες του οποίου ήταν ο Σεφέρης και ο Ελύτης. Περισσότερα στοιχεία βλ. Μ.Η.Μ[ελετόπουλος], «Ο έσχατος της γενιάς του τριάντα. Δήμης Πουλάκος (1922-2006)», περ. *Νέα Κοινωνιολογία*, τχ. 43 (χειμώνας 2006-2007) 18-19. Βλ. τα γράμματα 5 και 10.

οι συγκοινωνίες διακόπηκαν εντελώς στο τέλος 1943 [...]. Από τότε και μέχρις ότου πέθανε, τον Οκτώβριο του 1972, ο καθημερινός μας συγχρωτισμός διακόπτονταν μόνον όταν, αναγκαστικά, δεν βρισκόμαστε στο ίδιο μέρος και οι δύο. Αυτό συνέβηκε σε λίγες περιπτώσεις, και αυτή ήταν η αφορμή της αλληλογραφίας μας. [...] Η τοποθέτησή του στο Παρίσι (1960) στάθηκε η τελευταία αφορμή της αλληλογραφίας. Μετά, μόνο τα ολιγοήμερα ταξίδια μας έξω από την Αθήνα έδιναν την ευκαιρία για ένα γράμμα του ενός στον άλλον.²

Το παραπάνω απόσπασμα από αδημοσίευτο δακτυλογραφημένο κείμενο του Θ. Δ. Φραγκόπουλου (1923-1998), γραμμένο το 1975, φωτίζει τις συνθήκες υπό τις οποίες σφυρηλατήθηκαν οι στενοί φιλικοί και ιδεολογικοί δεσμοί του με τον Ρόδη Ρούφο (1924-1972). Η σχέση τους –σχέση ζωής– αποτυπώνεται, βέβαια, και στην αλληλογραφία τους, στο περιεχόμενο και στο ύφος των γραμμάτων· ενδεικτικές, για παράδειγμα, είναι οι προσφωνήσεις μέγιστης οικειότητας («Bulis meus», «Απούλιε Λιβανικέ», «Ρουφέτο μου», «Ρούφε της καρδιάς μου») και οι διάφοροι χαρακτηρισμοί και αστειύσματα που ανταλλάσσουν.

Η αλληλογραφία Ρούφου-Φραγκόπουλου αρχίζει τον Ιούλιο του 1946 και σταματά τον Νοέμβριο του 1968· εξαιρώντας τα τηλεγραφήματα, αριθμεί 95 γράμματα του πρώτου προς τον δεύτερο και 62 του δεύτερου προς τον πρώτο, ήτοι σύνολο 157. Επίσης, στην αλληλογραφία ανήκουν τρία γράμματα του Ρούφου προς την Καίτη Φραγκοπούλου και ένα της Καίτης προς την Αριέττα Ρούφου. Ωστόσο, παρά τον μεγάλο αριθμό των γραμμάτων τους, δεν διασώθηκε το σύνολο της αλληλογραφίας τους· ένα μέρος της, μάλλον μικρό, ίσως έχει χαθεί. Πολλά γράμματα (πάνω από το 50%) είναι γραμμένα μεταξύ των ετών 1954 και 1958· ο Ρούφος βρίσκεται στη Λευκωσία, όπου υπηρετεί ως υποπρόξενος από το 1954 ως το 1956, και ο Φραγκόπουλος στη Βηρυτό, υπάλληλος στη ναυτιλιακή εταιρεία των

² Πρβλ. και όσα είπε ο Φραγκόπουλος στη (με δυσκολία ψύχραιμη) νεκρολογία του «για τον φίλο μιας ολόκληρης ζωής, που ήταν δεμένος μαζί μου μ' έναν ορμαθό από αδιόρατες μικρές κλωστές»· βλ. «Δίωني απιόντι. Ένα κτέρισμα για τον Ρόδη Ρούφο», στο: *Δίανλοι. Δοκίμια*, Διογένης, Αθήνα 1974, σ. 220-228.

Αφών Ρήγγα – πρακτόρων της γερμανικής DLL (Deutsche Levante Linie). Τον ίδιο καιρό, στη Βηρυτό, υπηρετεί ως πρέσβης ο Σεφέρης (από τον Νοέμβριο του 1952 ως τον Ιούλιο του 1956).

Όπως κάθε μελέτη, έτσι και η δημοσίευση μιας αλληλογραφίας προϋποθέτει πρωτίστως την αντιμετώπιση ενός σημαντικού ζητήματος, του ζητήματος της «μεθόδου»: Πώς «διαβάζουμε» μια ιδιωτική αλληλογραφία μεταξύ δύο προσώπων; Ως επικοινωνία περιχαρακωμένη σε έναν κλειστό ιδιωτικό χώρο και χρόνο; Ή ως λόγο από τον οποίο αναδύεται όχι μόνον ο ιδιωτικός μα και ο δημόσιος βίος; Μήπως οι αλληλογραφίες, πέρα από πηγή βιογραφικών πληροφοριών, έχουν ενδιαφέρον, γιατί αναδεικνύουν (μάλιστα, κάποτε, με αξιοσημείωτη ευκρίνεια) την ατμόσφαιρα μιας εποχής, αυτή που διαισθάνεται κανείς μέσα από τις προσωπικές μαρτυρίες; Ίσως όμως αυτές να είναι ερωτήσεις ρητορικές και η απάντηση αυτονόητη. Ωστόσο, δεν είναι πάντα περιττό να υπενθυμίζουμε και το αυτονόητο, γιατί καθορίζει τον προσανατολισμό μας, γιατί προσδιορίζει την οπτική γωνία υπό την οποία εξετάζουμε τα πράγματα.³ Από αυτή την άποψη, η αλληλογραφία Ρούφου-Φραγκόπουλου έχει ενδιαφέρον, επειδή ακριβώς το ιδιωτικό (συμ-)πλέκεται με το δημόσιο· και οι δύο, όπως στα λογοτεχνικά τους έργα, συνδιαλέγονται με την εποχή και την ιστορία. Από τη μια τα πρόσωπα, ως άτομα και ως πολίτες με τη δική τους ανεξάρτητη και φιλελεύθερη ιδεολογία. Από την άλλη, μολονότι ο δημόσιος (ο πολιτικός) βίος δεν αποτελεί κεντρικό θέμα της αλληλογραφίας, στις λίγες αναφορές και στα (κάποτε) δηκτικά τους σχόλια για πολιτικά πρόσωπα αντανακλάται το πολιτικό κλίμα της εποχής. Αλήθεια, πόσο «προσωπική» είναι η αγωνία τους (όσο και αν εκφράζεται με σύντομα ειρωνικά σχόλια) για την πορεία της χώρας; Μήπως μερικά «ατομικά» στοιχεία είναι στοιχεία της συλλογικής συνείδησης, στοιχεία που τα βρίσκουμε στην εποχή και όχι μόνο στους ομοϊδεάτες τους;

³ Τα σχετικά ζητήματα έχουν αναπτυχθεί υποδειγματικά από τον Παν. Μουλλά στο: *Ο λόγος της απουσίας. Δοκίμιο για την επιστολογραφία με σαράντα γράμματα του Φώτου Πολίτη (1908-1910)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1992, ιδίως σ. 168-172.

Βέβαια, όλα αυτά θα αναδειχθούν ευκρινέστερα, όταν δημοσιευθεί το σύνολο της αλληλογραφίας τους.⁴ Τώρα, για την παρούσα δημοσίευση, επιλέξαμε 22 γράμματα της περιόδου 1954-1958. Οι δύο φίλοι μιλούν συχνά για τη συγγραφική τους δραστηριότητα και τα σχέδιά τους: ο Ρούφος για την τριλογία του (*Το χρονικό μιας σταυροφορίας*) και ο Φραγκόπουλος για την *Τειχομαχία* – υποψήφια και τα δύο για το Βραβείο των Δώδεκα. Πριν ακόμη δημοσιεύσουν τα κείμενά τους επιζητούν ο ένας τη γνώμη του άλλου· ως πρώτοι κριτές ο ένας του έργου του άλλου, δεν είναι επιεικείς· ο Ρούφος π.χ., που δεν αποφεύγει τις αρνητικές παρατηρήσεις, σωστά ανιχνεύει υπερβολική επίδραση του Σεφέρη σε ποιήματα του Φραγκόπουλου (βλ. το γράμμα 13). Από τον διάλογο των δύο συγγραφέων δεν λείπουν οι αναφορές και τα σχόλια για σύγχρονους συγγραφείς και κριτικούς, φίλους και μη: τον Αιμ. Χουρμούζιο, τον Ν. Κάσδαγλη, τον Σεφέρη κ.ά. Εντυπωσιακό είναι το γράμμα 21 του Ρούφου στις 10 Νοεμβρίου 1957, στο οποίο γράφει στον Φραγκόπουλο την αίσθηση που του δημιούργησε η ανάγνωση από τον Ελύτη του *Ώξιόν εστι* πριν ακόμη εκδοθεί: ο Ρούφος μεταφέρει όχι μόνο την προσωπική του συγκίνηση (το «ρίγος» που αισθάνθηκε) αλλά κρίνει και αξιολογεί σωστά το μεγάλο έργο:

«Για πρώτη φορά σε δεκαετίες υπάρχει ξανά μεγάλη ελληνική ποίηση, όχι πια κομφοτεχνήματα à mi-voix, όχι προσωπικές κλάψες και το *riétinement sur place* που τόσο μας είχαν κουράσει τα τελευταία χρόνια. Εδώ είναι ορατόριο, όχι πια μουσική δωματίου. Είναι Ποίηση τεράστιας πνοής, επική, βιβλική, όλη η Ελλάδα και όλη η ιστορία και η ανθρώπινη μοίρα μέσα. Για πρώτη φορά από χρόνια ένωσα ρίγος μπροστά σ' αυτά που άκουσα.»

⁴ Άλλα γράμματα του Θ. Δ. Φραγκόπουλου, όσο γνωρίζω, δεν έχουν δημοσιευτεί αλλού· αντίθετα του Ρόδη Ρούφου δημοσιεύτηκαν 18 γράμματά του προς τον Γ. Θεοδοκά· βλ. «Από την αλληλογραφία Γιώργου Θεοδοκά και Ρόδη Ρούφου (1954-1964)», φιολογ. επιμ. Δέσποινα Καρανίκα-Χ. Α. Καραόγλου, περ. *Κονδυλοφόρος*, 8 (2009), σ. 263-312.

Τα γράμματα δημοσιεύονται χωρίς περικοπές, στο μονοτονικό και προσαρμοσμένα στις σύγχρονες ορθογραφικές συμβάσεις· π.χ.: λόγω (από: λόγῳ), κι (από: κι'), νιάτα (από: νειάτα), νά 'μαστε (από: νάμαστε), θά 'πρεπε (από: θάπρεπε), Ρώσοι (από: Ρώσσοι), επιτέλους (από: επί τέλους). Οι υπογραμμισμένες λέξεις τυπώνονται εδώ με όρθια στοιχεία· το τέλος σελίδας δηλώνεται με διπλή κάθετη γραμμή (||). Δεν σημειώνονται οι διαγραμμένες λέξεις. Διευκρινίσεις και στοιχειώδεις πληροφορίες για πρόσωπα, έργα και πράγματα δίνονται στο τέλος κάθε γράμματος· επίσης, με ελάχιστες εξαιρέσεις, αποδίδονται στα ελληνικά ξενόγλωσσες λέξεις και φράσεις.

X.Λ.Κ.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

1

Βιέννη, 15.3.54

Bulis meus,

Σήμερα σου ταχυδρομώ, συστημένο, το χειρόγραφο του α' τόμου του βιβλίου μου. Το κείμενο πρέπει να θεωρηθεί οριστικό, βαρέθηκα πια να το ξαναδιαβάζω και να διορθώνω. *Alea jacta esto.*

Μόλις το πάρεις κάνε ό,τι νομίζεις για την έκδοση. Χρήματα θα σου δώσει η μητέρα μου. Έχει κιόλας 20 λίρες δικές μου κι αν χρειαστούν κι άλλα θα της γράψω να τα δώσει.

Προσπάθησα νά 'ναι ομοιόμορφη η ορθογραφία, αρκετά απλοποι-

ημένη στους τόνους: έχω καταργήσει πολλές περισπωμένες. Μπορεί πού και πού να μου ξέφυγε κάτι (οίον Μᾶρκος, μοῖρα, κ.ά. που τα θέλω με οξεία), – θα σε παρακαλέσω να τα διορθώσεις.

Γράψε μου σε παρακαλώ πότε περίπου θα είναι δυνατό να βγει το βιβλίο. Μ' ενδιαφέρει για να κανονίσω ακόμα τα σχέ-||διά μου: ίσως έρθω στην Αθήνα με σύντομη άδεια το καλοκαίρι, κι αν το βιβλίο έχει τυπωθεί θα μπορέσω ν' αφιερώσω μερικά αντίτυπα σ' ανθρώπους που θέλω.

Όλα τα τεχνικά (χαρτί, εξώφυλλο, τιμή κλπ.) τ' αφήνω στην κρίση σου.

Περιμένω με μεγάλη ανυπομονησία τις κρίσεις σου, καθώς και των λοιπών λίγων εκλεκτών, για ν' αποφασίσω με πόσο κέφι θα βαλθώ να δακτυλογραφήσω και να διορθώσω τη συνέχεια. (Κατά πάσαν πιθανότητα άλλοι δύο τόμοι, ο ένας για το βουνό κι ο άλλος για το γυρισμό).

Υπολογίζω σε 30 τουλάχιστο τους ανθρώπους που θα πρέπει να χαρίσω το βιβλίο, αν όχι 40. Θά 'θελα λοιπόν τόσοι τίτλοι να κρατηθούν.

Semper tuus

Ρόδης

το χειρόγραφο του α' τόμου του βιβλίου μου: αναφέρεται στο μυθιστόρημα *Η ρίζα του μύθου* (1954), πρώτο μέρος της τριλογίας του *Χρονικό μιας Σταυροφορίας*.

Alea jacta esto: ας ριφθεί ο κύβος, ό,τι είναι να γίνει ας γίνει. Φράση του Ιουλίου Καίσαρα (Σουητώνιος, *De vita Caesarum*, 32· ελληνική έκδοση: επιμέλεια Ν. Πετρόχειλου, ΜΙΕΤ 1997).

άλλοι δύο τόμοι, ο ένας για το βουνό κι ο άλλος για το γυρισμό: εννοεί τα δύο επόμενα μέρη της τριλογίας του, *Πορεία στο σκοτάδι* (1955) και *Η άλλη όχθη* (1958).

Semper tuus: πάντοτε δικός σου.

Λευκωσία, 14.9.54

Bulis fraudulosus,

Ώστε το βιβλίο σου βγαίνει πριν από το δικό μου, ακατονόμαστε!
Καλά το φανταζόμουννα ότι ο [Εμμ.] Κάσδαγλης με τις καθυστερή-
σεις του ήταν πράκτωρ σου. *Never mind*, η αληθινή αξία θα φανεί
ανεξάρτητα από χρονική προτεραιότητα. *May the best man win*
κλπ. Θα κάνουμε αμοιβαίες μηνύσεις επί λογοκλοπή που λέγαμε;

Οι κοιλιόδουλες περιγραφές σου της ανατολικής χλιδής (τα πούρα
σου λείπαν, χοντροαστέ!) με αφήνουν ασυγκίνητο, η δε περιφρόνηση
για το ωραίο φύλο (έστω και υπό μορφή αρτιστών καμπαρέ, γένος
που ευημερεί και εδώ) εμβάλλουν σε σοβαρές || ανησυχίες γι' αυτή τη
νέα κρίση παρσιφαισμού (*Parsifal*=τύπος με τις *Blumenmädchen*,
για όσους ξεχνούν την ομιχλώδη βόρεια μυθολογία). Φαντάζομαι
ότι θα φταίει γι' αυτήν η πολυφαγία και το πάχος, τα οποία προ-
καλούν ανικανότητα.

Αύριο καταφθάνει εδώ Σεφέρης. Τον Οκτώβριο λέμε να πετα-
χτούμε μέχρι Βηρυτό, ειδοποιώντας και Αλέξη Ιεροσολυμίτην, για
να βρεθούμε πλήρες *cénacle*.

Ελπίζω να μας ειδοποιήσει η Καίτη για την ακριβή μέρα που θα
περάσει από τη Δεμεσό για να τη δούμε. (*By the way*, ν' αφήσεις τις
ανοησίες σχετικά με το ότι δεν συναντηθήγαμε όταν πέρασες εσύ.
Αν υπάρχει κάποιος δικαιολογημένα αγανακτισμένος είμαι εγώ,
που έχασα ολόκληρη μέρα κι έκανα 110 μίλια τζάμπα λόγω των
εσφαλμένων πληροφοριών που μου είχες δώσει – *not to mention*
ότι καταύποχρεώθηκα σε διά-||φορους τελώνες και άλλους επιση-
μίσκους για ν' ανέβω πρώτος στο πλοίο όπου σ' έψαξα μάτην επί
τρία τέταρτα της ώρας).

Κατά τα λοιπά σου στέλνω ποίημα – *a recent little effort of mine*.
Τα σχόλια των Αθηναίων εταίρων, στους οποίους τό 'στειλα ήδη, τα
συννοφίζει ο Γκόφας εις τη φράση «καλό – αλλά μακρό». Πες μου τί
νομίζεις. Έχει κάμποσο ψυχαναλυτικό *stuff* που είμαι βέβαιος ότι

θα διακρίνεις. Για να προλάβω πονηρά σχόλια, δεν αναφέρεται εις επιλήψιμον σχέσιν με θήλυ (το ποιος φταίει για το ότι δεν υπήρξε επιλήψιμος η σχέσις είναι άλλο ζήτημα, και σ' αυτό ίσως το ποίημα να είναι *irreführend*).

Εγνώρισα ένα-δυο ανθρώπους: μίαν κυρία (πεπερασμένης ηλικίας) λογίαν και διαθέτουσαν ψυχοπνευματικήν τινα υπόστασιν, ελάχιστα || διακρινομένην από κακά ποιήματα τα οποία γράφει. Η εν λόγω κυρία έχει δύο γιους στην ηλικία μας ένα ψυχαναλυτή –μαθητή του Jung– και ένα συνθέτη, που φαίνεται να είναι λίαν ενδιαφέροντες και ίσως έρθουν προσεχώς εδώ.

Έπειτα έναν Άγγλο *Lawrence Durrell* συγγραφέα, φιλέλληνα, νυν Διευθυντήν Πληροφοριών της εδώ Κυβερνήσεως (*Dr. Gaebbel* όπως του είπα φιλομειδώς άμα συναντηθήκαμε, και γέλασε). Εξαίρετος τύπος καλού Άγγλου με παιδεία, πνευματικήν ευστροφίαν και κέφι. *Our own kind, in a way*. Και νέος.

Πέραν όλων αυτών –εκδρομές στα βουνά, επίσκεψη στην Πάφο ένθα ανεδύθη *Αφροδίτη* κλπ.– δουλεύω το β' τόμο της τριλογίας, ίσως ίσως σου 'γραφα κιόλας. Άμα έρθω θα σου δείξω μερικά πράματα. Γράφε κι εσύ, μην τ' αφήνεις γιατί ύστερα σ' αφήνει αυτό.

Ρόδης

Υ.Γ. Πήρα μαγνητόφωνο τύπου *Sierra* (προϊόν *Philips*). Εξακρίβωσε αν οι ταινίες του πηγαίνουν στο δικό σου για ν' ανταλλάσσουμε ταχτικά.

Bulis fraudulentus: Μπούλη πονηρέ/δόλιε.

Κάσδαγλης: Εμμανουήλ Κάσδαγλης (1924-1998), συγγραφέας, επιμελητής εκδόσεων, διευθυντής του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης από τον Μάιο του 1966 –με διακοπή λόγω του στρατιωτικού πραξικοπήματος από τον Απρίλιο του 1967 ως την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974– μέχρι τον θάνατό του, τον Μάρτιο του 1998. Εξέχουσες εργασίες του: *Γιάννης Κεφαλληνός ο χαράκτης*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991 και *Γιάννη Κεφαλληνού αλληλογραφία, 1913-1952. Κείμενα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991.

Never mind: δεν πειράζει.

May the best man win: ας κερδίσει ο καλύτερος.

παρσιφαλισμού: *Πάρσιφαλ* ονομάζεται μία όπερα του Βάγκνερ, εμπνευσμένη από τον ομώνυμο ήρωα του κύκλου των ιπποτών του βασιλιά Αρθούρου. Στη συγκεκριμένη όπερα η Κούντρι, μια λουλουδοστολισμένη ηδονική γυναίκα, προσπαθεί να παρασύρει τον Πάρσιφαλ ανεπιτυχώς.

Blumenmädchen: κορίτσια με λουλούδια.

Άγριο καταφθάνει εδώ Σεφέρης: το ζεύγος Σεφέρη πραγματοποίησε το δεύτερο ταξίδι του στην Κύπρο από τις 15 Σεπτεμβρίου ως τις 17 Οκτωβρίου.

Αλέξην Ιεροσολυμίτην: Αλέξιος (Αλέξης) Στεφάνου (1926-2010), πρέσβης (Ιεροσόλυμα, Άγκυρα, Λονδίνο, Γενεύη –στον ΟΗΕ–, Λευκωσία, Καμπέρα, Σόφια), σύζυγος της ποιήτριας Λύντιας Στεφάνου.

cénacle: κύκλος λογοτεχνών.

η *Καίτη*: πρόκειται για την Καίτη Τσιτσεκλή (γενν. 1923), την οποία ο Θ. Δ. Φραγκόπουλος παντρεύτηκε το 1947 και με την οποία απέκτησαν δύο παιδιά, τον Δημήτρη (1948) και τον Μίλτο (1951).

not to mention: για να μην αναφέρω.

a recent little effort of mine: μια πρόσφατη μικρή δική μου απόπειρα.

ο *Γκόφας*: ο Δημήτρης Γκόφας (1924-2003), γόνος παλαιάς οικογένειας από τη Φτέρη του Αιγίου, δικηγόρος, καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών. Βλ. και το γράμμα 10.

stuff: περιεχόμενο, υπόβαθρο.

irreführend: παραπλανητικό.

Lawrence Durrell: (1912-1990). Άγγλος ποιητής, πεζογράφος και θεατρικός συγγραφέας, μεταφραστής και περιηγητής που έζησε χρόνια στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Κατά τον κυπριακό απελευθερωτικό αγώνα της δεκαετίας του 1950 ανέλαβε στο νησί υπεύθυνη κυβερνητική θέση, με αποτέλεσμα να ψυχρανθούν οι σχέσεις του με τον μέχρι τότε φίλο του Γιώργο Σεφέρη. Σε απάντηση του μωδιστορήματός του *Bitter lemons*, Faber and Faber 1957 (*Πικρολέμονα*, μτφρ. Αιμ. Χουρμούζις, Γρηγόρης, Αθήνα 1959 και 1973), ο Ρούφος έγραψε στα αγγλικά το μωδιστόρημα *Η χάλκινη εποχή* (*The age of bronze*, 1960· το μετέφρασε στα ελληνικά –Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» 1960· νεότερη έκδοση μαζί με το κεφάλαιο που λογοκρίθηκε στην αγγλική έκδοση: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» 2011).

Dr. Gæbbels: Paul Joseph Gæbbels (1897-1945), υπουργός Δημόσιας Διαφώτισης και Προπαγάνδας του ναζιστικού καθεστώτος.

Our own kind, in a way: του δικού μας είδους, κατά κάποιον τρόπο.

δουλεύω β' τόμο της τριλογίας: εννοεί το *Πορεία στο σκοτάδι*.

3

Λευκωσία, 14.12.54

Bulis meus,

Πολύ λυπάμαι που δεν μπορείτε να 'ρθετε τα Χριστούγεννα. Πάντως σας περιμένουμε οπωσδήποτε αργότερα!

Και πάλι ευχαριστώ για όλα.- Περάσαμε θαναμάσια μαζί σας και βιάζομαι να ξαναβρεθούμε.

Φαντάζομαι να διάβασες σοσιαλτριχές Κουμάντου προς Χουρμούζιον κλπ. Κι άλλοι τινές κριτικίσκοι (Κλάρας «Βραδονής» και Κοββατζής «Απογευματινής») με βρίζουν για την πολιτική ανία του βιβλίου και υμνούν τα λοιπά.

Από το Σπύρο μαθαίνω ότι προμηνύεται να μας κόψουν την καλημέρα πολλοί άνθρωποι λόγω του δικού σου βιβλίου. Ά προπος σε ποιο στάδιο βρίσκεται; Μην ξεχάσεις να μου στείλεις αντίτυπα για την εδώ προπαγάνδα. ||

Η δική μου δουλειά προχωρεί πολύ σιγά λόγω πολλαπλών απασχολήσεων.

Γράψε δυο λέξεις, old egg.

*Semper tuus,**Ρόδης*

Υ.Γ. Κανένα νέο απ' τον Αλέξη; Απέναντί μου ιχθύς αν και του 'γραψα.

Χαιρετίσματα στον συμπαθή Ισιδωρίδη.

σοσιαλτριχές Κουμάντου προς Χουρμούζιον: αναφέρεται στην επιστολή του καθηγητή της Νομικής Γεωργίου Κουμάντου (1925-2007) «Εξ αφορμής ενός χρονικού και μιας κριτικής. Η μαρτυρία ενός νέου. (Περί του ιδεολογικού προσανατολισμού της ελληνικής νεότητας κατά τα χρόνια της μεγάλης δοκιμασίας)», εφ. Η Καθημερινή, 17.11.1954, με την οποία απαντά στις κριτικές του Αιμίλιου Χουρμούζιου (1904-1973), εφ. Η Καθημερινή, 28.10 και 4.11.1954.

άλλοι τινές κριτικίσκοι (Κλάρας «Βραδυνής» και Κοββατζής «Απογευματινής»): εννοεί τις κριτικές του Μπάμπη Κλάρα (1910-1986), εφ. *Η Βραδυνή*, 1.12.1954 και του Αστέρη Κοββατζή (1916-1983), εφ. *Απογευματινή*, 18.11.1954 για το *Η ρίζα του μύθου*.

από το Σπύρο: ο αρχαιολόγος Σπύρος Ιακωβίδης (1923), μέλος της Ακαδημίας Αθηνών (1991). Βιογραφικά στοιχεία βλ. στον τόμο: *Δώρον. Τιμητικός τόμος για τον Σπύρο Ιακωβίδη*, επιμ. Δέσποινα Δανιηλίδου, Ακαδημία Αθηνών, 2009.

λόγω του δικού σου βιβλίου: εννοεί την *Τειχομαχία*, Νέα Τέχνη, Αθήνα 1954 (Διογένης, Αθήνα 2^η 1977).

Η δική μου δουλειά: εννοεί την *Πορεία στο σκοτάδι* (1955), β' μέρος της τριλογίας του. απ' τον Αλέξη: από τον Αλέξη Στεφάνου.

στον συμπαθή Ισιδωρίδη: Κώστας Ισιδωρίδης (1920-2010), καθηγητής χημείας στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Βηρυτού και αργότερα στο Πανεπιστήμιο Davis στην Καλιφόρνια.

old egg: παλιόφιλε.

4

Λευκωσία, 15.2.55

Bulis meus,

Τα φραγκολεβαντινικά σου ποιήματα είναι απαίσια, πλην του «*an Hölderlin*», που είναι απλώς μέτριο.

You're wasting your time and gifts σ' αυτές τις ανοησίες. *Écrivez de la prose, jeune homme*. Στείλε μου τίποτα για τα «Κυπριακά Γράμματα». Μ' εξουσιοδοτείς να τους δώσω κατ' εκλογήν μου τίποτα απ' τα δημοσιευμένα «Ποιήματα»; Εγώ έγινα σχεδόν ταχτικός συνεργάτης. Τους έδωσα κριτικές για τον Θεοτοκά και τον Καζαντζάκη και τους υποσχέθηκα δοκίμιο περί *Ernst Jünger*, ευρωπαϊκού μηδενισμού και δεν συμμαζεύεται.

Τα δικά μου λογοτεχνικά νέα: η «*Ρίζα*» είναι μεταξύ των πέντε βιβλίων που επελέγησαν για τον τελικό γύρο του «Βραβείου Ουράνη». Απόφαση στις 3 Μαρτίου. Ο β' τόμος ακόμα να τελειώσει, και ακόμα χωρίς τίτλο.

Ρόδης

πλην του «an Hölderlin»: το ποίημα δεν δημοσιεύτηκε.

You're wasting your time and gifts : Χάνεις τον καιρό και τα χαρίσματά σου.

Écriviez de la prose, jeune homme : Να γράφετε πρόζα, νεαρέ μου.

τίποτε απ' τα δημοσιευμένα «Ποιήματα»: από αυτά που περιέχονται στην πρώτη του συλλογή *Ποιήματα* (τυπώθηκε τον Απρίλη του 1953).

«Κυπριακά Γράμματα»: το γνωστό λογοτεχνικό περιοδικό της Λευκωσίας (Σεπτέμβριος 1934- Ιούλιος 1937 και Μάιος 1939-Ιούνιος 1956). Εκδότες ήταν οι Μ. Ατταλίδης, Κ. Προυσής, Α. Ιντιάνος και Ν. Κρανιδιώτης. Για το περιοδικό βλ. Κωστής Δανόπουλος, *Το περιοδικό «Κυπριακά Γράμματα» 1934-1937, 1939-1956*, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία 2001 (δακτυλ. διδακτορική διατριβή).

κριτικές για τον Θεοδοκά και τον Καζαντζάκη: αναφέρεται στις κριτικές του για το *Δοκίμιο για την Αμερική* (Ίκαρος 1955) του Γιώργου Θεοδοκά, περ. *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 236 (Φεβράριος 1955), σ. 91-93 και για το μυθιστόρημα *Ο Καπετάν Μιχάλης* (Μαυρίδης, 1953) του Νίκου Καζαντζάκη, περ. *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 237 (Μάρτιος 1955) 138-139 (= *Οι μεταμορφώσεις του Αλάριχον και άλλα δοκίμια*, Ίκαρος 1971, σ. 45-47).

Ernst Jünger (1895-1998), Γερμανός συγγραφέας, δοκιμογράφος και φιλόσοφος. Θεωρήθηκε ένας από τους σπουδαιότερους συγγραφείς του 20ού αιώνα, με γνωστότερο το έργο του *In Stahlgewittern* (Berlin, Mittler, 1942), μια καταγραφή των εμπειριών του από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στα ελληνικά κυκλοφορούν τα έργα του: *Παιχνίδια της Αφρικής*, μτφρ. Ε. Φαφούτη, Νεφέλη, Αθήνα 1987 και *Ναρκωτικά και μέθη*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, Ίνδικτος, Αθήνα 2003.

η «Ρίξα» είναι μεταξύ των πέντε: τα άλλα τέσσερα που προκρίθηκαν ήταν: *Ο κύριός μου Αλκιβιάδης* του Άγγελου Βλάχου (βραβεύτηκε), *Ζητείται Ελπίς* του Αντώνη Σαμαράκη, *Η μελωδία των ανέμων* του Δημήτρη Σιατόπουλου και *Καμπάνες* του Τάκη Χατζηαναγνώστου.

ακόμα χωρίς τίτλο: λίγο αργότερα δίνει τον τίτλο *Πορεία* στο σκοτάδι.

Bulis meus,

Πήρα προχτές την «Τειχομαχία». Θα είχα πολλά, πάρα πολλά να πω –μερικά θα ήταν επαναλήψεις– αλλά τα περισσότερα σηκώνουν κουβέντα με ατιμόσφαιρα και ποτά (έστω και καβγά in the good old style). Θα περιοριστώ στα κύρια σημεία:

Θετικά: Όπως πάντα σου 'χω πει, σε προτιμώ πεζογράφο παρά

ποιητή. Πιστεύω πως έχεις πολύ μεγάλες δυνατότητες στο μυθιστόρημα και πρέπει να το συνεχίσεις. Η «Τειχομαχία» έχει εξαιρετα προσόντα: πνοή και συγκίνηση, πάθος κάτω από μια συχνά στυγνή επιφάνεια – ο τρόπος σου είναι ίσως πιο ορδά ρεαλιστικός και ωμός απ' το δικό μου στην απόδοση της εποχής. Η παρουσίαση «Εκείνου» σαν φυσιογνωμίας, πόνου και μύθου είναι περίφημη.

Επιφυλάξεις: α.) Ουσίας: Ξέρεις ότι διαφωνώ με τον τρόπο που δείχνεις τον αγώνα και το ρόλο των εθνικών οργανώσεων και πιστεύω ότι μας αδικείς όλους, και σένα μαζί. Έχεις μια περίεργη μαζοχιστική εμπάθεια σ' αυτό || το σημείο και κάμποσες ιστορικές ανακρίβειες και νομίζω ότι συχνά ασεβείς στα νιάτα μας. Οπωσδήποτε, αυτά είναι τελείως άσχετα με τη λογοτεχνική αξία που παραμένει.- Επίσης διαφωνώ με την τόσο υπερβολικά διάφανη παρουσίαση των προσώπων, σχεδόν με τ' αληθινά τους ονόματα. Ακόμα, γιατί επέμεινες σε κάτι χοντροειδή λάθη όπως το να χαρακτηρίζεις τον Arnold Schönberg Ρώσο; Θυμάμαι ότι σε είχα ειδοποιήσει στην Αθήνα ότι you're making an ass of yourself γιατί ο Sch[önberg] ήταν Αυστριακός – εσύ όμως κόλλησες στο cliché που σου άρεσε: «οι πέντε μεγάλοι Ρώσοι».

β.) Μορφή: Απ' αυτά που έγραφε ο Σπύρος είχα τρομάξει και η «Τειχομαχία» μου 'κανε μάλλον ευχάριστη έκπληξη. Δε λέω ότι δεν χρειαζόταν κι άλλο χτένισμα –χρειαζόταν, και κάμποσο, στο ύψος– αλλά κι έτσι που είναι δε σοκάρει. Θά 'πρεπε να προσέξεις ορισμένους καθαρευουσιανισμούς που σου ξέφυγαν.

Και κάτι που αφορά την ουσία και το ξέχασα πιο πάνω: ο πρόλογος είναι all wrong και τελείως περιττός. Ιδίως αυτές οι δήθεν ταπεινότητες (λ.χ. «το ανάξιο και απίθανο άτομό μου» κλπ.) θυμίζουν Δούκαρη και είναι εξοβελιστές ως απόλυτα κακόγουστες. ||

Δεν ειδέροχομαι στο θέμα Ρούσσου Καλλέργη-Μοροζίνη γιατί θά 'πρεπε να σου κάνω μήνυση επί εξυβρίσει. Κακέκτυπο Ρωμαίου της παρακμής, ε; Γάιδαρε! Προκειμένου να κάνεις ένα σαχλό αστείο θα πατούσες πάνω σε πτώματα. Αλλ' ας είναι, σε συντρίβω με τη μεγαλόψυχη περιγραφή που κάνω του «Μάρκου» στο δικό μου έργο, γιατί αν και νεαντερταλικός καταφεροτζής χωρίς ψυχικές ανησυχίες

κλπ. έχω την παράξενη συνήθεια να εξιδανικεύω και να υπερτιμώ ίσως τους φίλους μου.

By the way, βρήκα δυο-τρεις φράσεις στο βιβλίο που θυμίζουν Προβελέγγιο a damned sight too much (the actual words, I mean). Α.χ. η παρομοίωση του Δήμη-Γιάνου-Ρένου με νάνο των Νιμπελούγκεν.

Και τώρα στα πραχτικά ζητήματα. Κυκλοφόρησε επίσημα το οργυ ή δεν κυκλοφόρησε; Αν ναι, γράψε μου το αμέσως και στείλε μου αριθμόν αντιτύπων (4-5) για να δώσω στους εδώ κριτικά-στρους, αν θέλεις κι άλλα να τα δώσω σε βιβλιοπωλεία (10-15). Θα φροντίσω για κριτικές κλπ. Επίσης τήρησέ με ενήμερο του τί θα γραφτεί στην Αθήνα σχετικά, || μ' ενδιαφέρει τουλάχιστο όσο και σένα τον ίδιο. Γι' αυτό, αν κυκλοφόρησε, θα φροντίσω για συνδρομή στον «Άργο του Τύπου της Ανατολής» για να μου στέλνουν ό,τι σε αφοράει.

Όταν λέω παραπάνω «γράψε», *I mean it. Η Καίτη μου είναι αγαπητή –και πολύ καλύτερη από σένα από κάθε άποψη– αλλ' αρχίζω να βρίσκω a shade too patronising να μου γράφεις πάντα μέσω της ως γραμματέως, so to speak.*

Άλλα: Είδα τον κ. Ρήγα και τον έπεισα να σε στείλει εδώ με άδεια κατά το Πάσχα. Δοιπόν don't be an ass και ξεκουνήσου. Έχω μιλήσει για σένα σε διάφορους λογοτεχνίσιους (με τελείως ψευδείς και κολακευτικές υπερβολές) και θέλω να σε γνωρίσουν για να πάθουν choc και να γελάσω.

Το Βραβείο Ουράνη δόθηκε τελικά στον Βλάχο (εγώ πήρα 2 ψήφους) με την αιτιολογία, λέει, ότι έχει θέμα από την αρχαία Ελλάδα «και μερικά λογοτεχνικά προσόντα». Εφ' ω θα δημοσιεύσω κριτική στα «Κ[υπριακά] Γράμματα». (Α propos, ο Κρανιδιώτης λέει ότι σου τ' άστειλε, ώστε όπου να 'ναι θα τα λάβεις). Στο τεύχος Μαρτίου δημοσιεύτηκε και ποίημα (μέτριο) της Αύντιας.

*So long
vale etc.*

Rufus

in the good old style: με τον παλιό καλό τρόπο.

«Εκείνου»: έτσι αναφέρεται στην *Τειχομαχία* ο Κίτσος Μακρυγιάννης-Μαλτέζος, στον οποίο είναι αφιερωμένο και το μυθιστόρημα του Ρούφου.

Arnold Schönberg, «οι πέντε μεγάλοι Ρώσοι»: «[ο Καλιμανόπουλος] μου έδωσε πληροφορίες για τη σύγχρονη μουσική, για τους πέντε μεγάλους Ρώσους που την προχώραγαν ακατάπαυστα, πειραματιζόμενοι σε καινούριους τρόπους έκφρασης. Τον Schönberg, τον Προκόφιεβ, τον Στραβίνσκι, τον Σοστάκοβιτς και τον Χατσατουριάν» (*Τειχομαχία*, Αθήνα, Διογένης, 1977, σ. 114-115).

you're making an ass of yourself: συμπεριφέρεσαι ανόητα.

Σπύρος: ο αρχαιολόγος Σπύρος Ιακωβίδης.

Θυμίζουν Δούκαρη: ο Δημήτρης Δούκαρης (1925-1982), ποιητής και δοκιμογράφος, διευθυντής του περιοδικού *Τομές*. Πήρε μέρος στην Αντίσταση ως μέλος του ΕΑΜ και εξορίστηκε στην Ικαρία και στη Μακρόνησο. Συγκεντρωτική έκδοση: *Τα ποιήματα*, τόμ. Α'-Β', Θέμα, Αθήνα 1988.

στο θέμα Ρούσου Καλλέργη-Μοροζίνη: ένας από τους χαρακτήρες της *Τειχομαχίας* που πλάθει ο Φραγκόπουλος με διάθεση φιλικού πειράγματος του Ρόδη Ρούφου: «το τετράγωνο κεφάλι του, τα κοντά, πρόωρα γκριζωπά μαλλιά του, και το σοβαρό ύφος του, τον έκαναν να μοιάζει με κακέκτυπο Ρωμαίου της παρακμής [...] Ήταν περήφανος για τρία πράγματα: Για τους μυς του, τη θεωρητική του κατάρτιση και τη φεουδαρχική του καταγωγή. Το τραύλισμά του τον έκανε ακόμα πιο χαριτωμένο» (*Τειχομαχία*, ό.π., σ. 195).

τον «Μάρκου»: ένας από τους χαρακτήρες στη *Ρίζα του μύθου*, ο οποίος αντιστοιχεί στον Θ. Δ. Φραγκόπουλο: «[ο Μάρκος] [...] ένα[ς] γίγαντα[ς] με δυνατή φωνή, αγαθή καρδιά κι έντονες εφηβικές ανησυχίες, που δημοσίευε στο σχολικό περιοδικό διηγήματα το ίδιο καλά με του Μιχαήλ, μα με πιο μαλακό λυρισμό και χωρίς τη δική του επιική δύναμη» (*Η ρίζα του μύθου. Χρονικό μιας σταυροφορίας*, Κέδρος, Αθήνα 1972, σ. 49· νεότερη έκδοση: Ωκεανίδα 2004).

a damned sight too much (the actual words, I mean): υπερβολικά πολύ (δηλαδή οι ίδιες ακριβώς λέξεις).

Δήμη-Γιάνου-Ρένου: ο Γιάνος (Αλιφέρης) ανήκει στα πρόσωπα της *Τειχομαχίας*, ενώ ο Ρένος στα πρόσωπα της *Ρίζας του μύθου*. Και τα δύο ονόματα αντιστοιχούν στον Δήμη Πουλάκο· βλ. «Προλεγόμενα».

a shade too patronising [...] so to speak: λιγάκι υπερβολικά συγκαταβατικός/ανεκτικός κατά κάποιον τρόπο/για να το πω έτσι.

κ. Ρήγα: ο πράκτορας της ναυτιλιακής εταιρείας όπου εργαζόταν ο Φραγκόπουλος· βλ. «Προλεγόμενα».

don't be an ass: μην είσαι ανόητος.

Βραβείο Ουράνη: το βραβείο του Ιδρύματος Ουράνη (αρχικά, Βραβείο της Ομάδας των Δώδεκα, με μέλη τους: Άλκη Θρύλο, Κ. Ουράνη, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, Μιχ. Δ. Στασινόπουλο, Στ. Ξεφλούδα, Γ. Χατζίνη, Π. Χάρη, Ηλ. Βενέζη, Γ. Θεοτοκά, Άγγ. Τερζάκη, Μ. Καραγάτση και Τ. Αθανασιάδη) συστάθηκε το 1950 με σκοπό την απονομή βραβείου σε νέο πεζογράφο, το έργο του οποίου θα είχε κατατεθεί το προ-

ηγούμενο έτος στην Εθνική Βιβλιοθήκη. Μετά το θάνατο του Κ. Ουράνη, το βραβείο μετονομάστηκε σε «Έπαθλο Κώστα Ουράνη».

Θα δημοσιεύσω κριτική: αναφέρεται στην κριτική του «Άγγελου Βλάχου: “Ο κύριός μου Αλκιβιάδης”», περ. *Κυπριακά Γράμματα*, τχ. 238 (Απρίλιος 1955) 188-189 (= *Οι μεταμορφώσεις του Αλάριχου*, ό.π., σ. 47-49).

Κρανιδιώτης: Νίκος Κρανιδιώτης (1911-1997), Κύπριος συγγραφέας, συνεκδότης και διευθυντής του λογοτεχνικού περιοδικού της Λευκωσίας, *Κυπριακά Γράμματα* (1934-1956). Διετέλεσε διευθυντής του επίσημου οργάνου της Εθναρχίας της Κύπρου *Ελληνική Κύπρος*. Γενικός Γραμματέας της Εθναρχίας (1953) και πρώτος πρόεδρος (1960) της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ελλάδα.

ποίημα (μέτριο) της Λύντιας: Λύντια Στεφάνου (1927), ποιήτρια, δοκιμιογράφος και μεταφράστρια, σύζυγος του διπλωμάτη Αλέξη Στεφάνου. Δοκίμια: *Το πρόβλημα της μεθόδου στη μελέτη της ποίησης*, Κάλβος, Αθήνα 1972 (Β' Κρατικό Βραβείο Δοκιμίου, 1973) και *Γενικά και ειδικά για την ποίηση*, Σοκόλης, Αθήνα 1993 (Κρατικό Βραβείο Δοκιμίου, 1994). Το ποίημα στο οποίο αναφέρεται ο Ρούφος είναι το «Νεκρή Θάλασσα», περ. *Κυπριακά Γράμματα*, τχ. 237 (Μάρτιος 1955), σ. 108-109.

So long: καλή αντάμωση.

vale: υγίαινε.

6

Βηρυτός 5.3.55

Ρουφέτο μου,

Σ' ευχαριστώ για το γράμμα το τόσο ογκώδες, για τα σχόλια πάνω στην «Τειχομαχία» και για την μεσολάβηση περί αδείας στην Κύπρο παρά τω κυρίω Ρήγα. By the way, πολύ λυπάται που δεν μπόρεσε να σου πει ούτε αντίο, έφτυγε μάλλον βιαστικά και δεν είχε καθόλου καιρό (ο Ρήγας, I mean).

Πίστεφέ με ότι δεν έχω καθόλου καιρό για γράψιμο, όχι μυθιστορήματος, αλλά απλής καρτ-ποστάλ. Μη θυμώνεις αν σου γράφω μέσω Καίτης, είναι ο μόνος τρόπος να σου γράφω at all. Άλλους δεν τους γράφω ούτε καν μέσω Καίτης. Δοιπόν μην μεψιμοιρείς. Σκέψου την τύχη του Σπύρου ή του Λυκουρέξου που έχω να τους γράψω μήνες!

Α propos, ο Ιακωβίδης κι εγώ έχουμε κατά κάποιο τρόπο ψυ-

χρανθεί – από τον καιρό που έστειλα σ' αυτόν και στον Κύρκο αντιφατικές επιστολές περί της || κυκλοφορίας ή μη του βιβλίου. Διά τούτο και πρέπει να με πιστέψεις, όταν σου πω ότι δεν ξέρω αν εκυκλοφόρησε ή όχι.

Κανένας δεν μου γράφει τίποτα και όλοι τους κατά κάποιο τρόπο φοβούνται κανένα νέο μου «κόλπο». Αλλά θα πρέπει να πω πως –κι είναι φοβερά περίεργο, ίσως και ενδεικτικόν της αβυσσαλέας ψυχολογίας μου– ότι δεν μ' ενδιαφέρει πια αν κυκλοφόρησε ή όχι. Η δουλειά μου εμένα σταμάτησε με το γράψιμό του. Αν θα το διαβάσουν οι άλλοι ή όχι, και πόσοι, και πώς, και ποίω τίτλω (αγορασταί ή φίλοι) *ist es nur ganz wurscht*.

Ο ποιητής Αντωνίου («Οι Κακοί Έμποροι») καπετάνιος του «ΡΩΜΥΛΙΑ» έρχεται εδώ τακτικά και θα τον γνωρίσω μια απ' αυτές τις μέρες στον Σεφεριάδη.-

So you were elected! Πήρες δηλαδή δύο ψήφους της αιωνιότητας.- Ημειοψηφία || που πάντα τιμά την Ομάδα των Δώδεκα (1952=Μιμικά Κρανάκη, «Τσίρκο», 1953=Κ. Στεργιόπουλος, «Η κλειστή εποχή», 1954=P. Προβελέγγιος, «Η Ρίζα του Μύθου»). Κοίταξε τους *winnners* τώρα, που αν εξαιρέσουμε το Βλάχο, ήταν χειρότεροι από τους απορριφθέντας ή μειοψηφήσαντας (1952=Αστέρης Κοββατζής, «Χωριάτες», 1953=Μάρκος Λαζαρίδης, «Ο Σταυρός του Νότου»). *I am sparing you τα προηγούμενα χρόνια.*

Α *propos*, ποιοι είναι οι μόνοι δύο *gentlemen* λογοτέχνες που σε ετίμησαν διά της ψήφου των; Θεοτοκάς, ο Είς (είδα το αλληλολιβάνισμα στα Κυπριακά Γρ[άμματα]), ο έτερος;

Α *propos*. Στο έχω πει πως μου θυμίζεις στο γράψιμο τον Θεοτοκά; Αυτή η υπερβολική ανάλυση και το οξύ κανστικόν πνεύμα που έχετε, αυτή η κοινή απέχθεια για τον μέσο άνθρωπο και η σχεδόν φασιστική αποθέωση της *élite* || –που, στον Θεοτοκά, σταματά στον κριτικό, ενώ εσύ την προχωράς στον φιλόσοφο– και τέλος αυτή η διάχυτη περιφρόνηση στους αρνητές της εξυπηρετικότητας αστικής κοινωνίας (όρα «Ιερά Οδός», τύπος ονόματι Μάριος Βελής αφενός και σκέψεις του Δίωνα περί ισπανικού πολέμου αφεντέρου) σας πλησιάζουν πάρα πολύ, *funny, isn't it?* Αν γράψω κάποιο δοκίμιο για

σένα θα είναι: «P. Προβελέγγιος, ο συνεχιστής του μεγαλοαστικού αφηγήματος στην Ελλάδα». *It is a good pedigree*, αρχικά με τον Παύλο Καλλιγά προχωράει με τον Ροΐδη («Συριανά διηγήματα») και μετά από μια διακοπή χυδαίου νατουραλιστικού ηθογραφικού κύματος (Ξενόπουλος ο μικροαστός, Καρκαβίτσας ο ψαράς, Νιρβάνας ο εφημεριδογράφος, Παπαδιαμάντης ο κομπλεξικός ψάλτης και Θεοτόκης ο σοσιαλιστής κόντες) ξαναφτάνει κοντά μας με το Θεοτοκά και τον Πετσάλη, όταν δηλαδή αξιοπρεπείς άνθρωποι αρχίζουν να γράφουν το ίδιο πράγμα και στην ποίηση. Μετά από τον (Κόντε) Σολωμό κι ώσπου να καταλήξουμε στον Σεφέρη και || Ελύτη έχουμε μιαν αλυσίδα από

- α) μποέμ, βρωμερούς και πειναλέους
- β) ομοφυλόφιλους στυλ Καβάφη
- γ) πατριδοκάπηλους κάθε λογής από (Αριστοτ.) Βαλαωρίτη μέχρι Ματσούκα
- δ) κουκουέδες
- ε) πεισιθανάτιους σαν τον Καρυωτάκη και τον Λαπαδιώτη.

Είναι περίεργο ότι ακριβώς οι μεγαλοαστοί ήταν εκείνοι που απετίναξαν το ζυγό του κομφορμισμού στην ποίηση και –(σε μικρότερο βαθμό)– στην πεζογραφία.

Well well, αυτή είναι μια καλή ιδέα στην συγγραφοθησομένη μελέτη μου «Κοινωνιολογικά απόψεις στην σύγχρονη λογοτεχνία – από τον αστό επαναστάτη Ψυχάρη ως τον ιδεαλιστή αριστοκράτη Προβελέγγιο» την οποία μελέτη σε παρακαλώ, θύμισέ μου την κάποτε να την γράψω.- ||

Η Αριέττα δεν πάτησε στο σπίτι της Δημοκρίτου όταν ήταν στην Αθήνα, εγγράφεται σκοτεινώς στον μαυροπίνακα και εκτελεσθήσεται προσεχώς. Όσο για σένα, αν και όταν έρθω στην Κύπρο, (*still very doubtful*) θα τα πούμε.-

Pip Pip

Φρ.

του Σπύρου: του Σπύρου Ιακωβίδη.

του Λυκουρέζου: του γνωστού σήμερα ποινικολόγου και δικηγόρου Αλέξανδρου Λυκουρέζου (1934).

Κύρκο: τον Τάκη Κύρκο, από τους ιδρυτές του Ελληνικού Σοσιαλιστικού Συνασπισμού (Δεκέμβριος 1953), γραμματέα της Εκτελεστικής Επιτροπής με πρόεδρο του Δημήτρη Στρατή και Αντιπρόεδρο τον Στρατή Σωμερίτη.

ist es nur ganz wurscht: στα παλιά μου τα παπούτσια.

«Οι Κακοί Έμποροι»: ποίημα του Δ. Ι. Αντωνίου (1906-1994) από τη συλλογή του *Ποιήματα* (1939), σ. 12=Ποιήματα, φιλολ. επιμ. Εύα Κωστοπούλου, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού 2009, σ. 52.

Θα τον γνωρίσω μια απ' αυτές τις μέρες στον Σεφεριάδη: δεδομένου του ότι ο Φραγκόπουλος δεν γνώριζε τον Αντωνίου, εννοεί ότι θα τον γνωρίσει στο σπίτι του Σεφέρη. Ο Δ. Ι. Αντωνίου, πλοίαρχος τότε στο τουριστικό σκάφος «Αγαμέμνων», συναντήθηκε με τον Γιώργο Σεφέρη στη Βηρυτό στις 4 και 5 Απριλίου 1955 (βλ. Γ. Σεφέρης, *Μέρες. Στ' 20 Απρίλη 1951-4 Αυγούστου 1956*, Ίκαρος, Αθήνα 1986, σ. 176 και 289-290). Δεν μαρτυρείται συνάντηση των τριών.

Μάρκος Λαζαρίδης: (1911-1992): πεζογράφος που τιμήθηκε με το βραβείο της Ομάδας των Δώδεκα το 1953 για τη συλλογή διηγημάτων *Ο σταυρός του νότου* (Ίκαρος, 1952· νεότερη έκδοση: Εκδόσεις Γιαλλελή 1990).

I am sparing you: δεν σε κουράζω με τα προηγούμενα χρόνια.

το αλληλολιβάνισμα στα Κυπριακά Γράμματα: πρόκειται για τη βιβλιοκρισία του Γ. Θεοδοκά για τη *Ρίζα του μύθου*, περ. *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, τχ. 7, χειμώνας 1954-1955, σ. 266-268 (= *Αναζητώντας τη διαύγεια*, επιμ. Δ. Τζιόβας, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2005, σ. 479-486), η οποία προηγήθηκε της βιβλιοκρισίας του Ρούφου για το *Δοκίμιο για την Αμερική*, περ. *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 236 (Φεβρουάριος 1955), σ. 91-93.

Ιερά Οδός: το μυθιστόρημα του Γ. Θεοδοκά (1950), που αποτέλεσε το α' μέρος του *Ασθενείς και οδοιπόροι* (1964).

Μάριος Βελής: ο Μαρίνος Βελής είναι ο κεντρικός ήρωας του *Ιερά Οδός*.

Λίβια: το προσωπείο του Ρούφου στην τριλογία *Χρονικό μιας σταυροφορίας*.

It is a good pedigree: μια σωστή γενεαλογία/καταγωγή.

Ματσούκα: ο ποιητής Σπύρος Ι. Ματσούκας (1873-1928), γνωστός για τους στίχους του με έντονη πατριωτική θεματική.

Αριέττα: η Αριέττα Σκαναβή (1926), σύζυγος του Ρόδη Ρούφου από το 1948, με την οποία απέκτησαν δύο γιους, τον Λουκά (1949) και τον Θάνο (1952).

still very doubtful: ακόμη πολύ αβέβαιο.

Pip-Pip: αγγλική έκφραση φιλικού χαιρετισμού.

Βηρυτός, 8.5.55

Ρούφε της καρδιάς μου,

Αναμένω μετ' ανυπομονησίας τα δοκίμια του Κρανιδιώτη, για να τα διορθώσω και να στα ξαναστείλω. Πολύ ευγενικό από μέρους του να μην θέλει αμοιβή για τα ανάτυπα. Πότε θα μου δημοσιευθούν τα ανοσιουργήματα;

Τα νέα από την Αθήνα φέρουν την επιχείρηση «Τειχομαχία» επιτυγχάνουσαν. Μετά από τον Κολλάρο που εξήντησε τα πέντε αντίτυπα που του είχε δώσει με χτυποκάρδι η Υπατία, και που τηλεφώνησε σπίτι να έρθουμε να πάρουμε τα χρήματα και να του στείλουμε άλλα πέντε, κατέπλευσε προχθές στη Δημοκρίτου ο Αετός με το αντίτιμον των έξι πωληθέντων και εξήτησεν άλλα έξι και εκείνος. Όπως βλέπεις, υπερέβην τας πωλήσεις του προηγούμενου μου βιβλίου κατά || 400% !! (Υπενθυμίζω ότι τα ποιήματά μου είχαν πουλήσει τρία αντίτυπα.) Το συμπέρασμα είναι ότι στην Αθήνα διαβάζουν μόνο πεζό, ενώ βδελύσσονται τα ποιήματα. Κατόπιν τούτου, θα σκεφτώ αν δεν πρέπει να παύσω να είμαι ποιητής και να γίνω μυθιστοριογράφος.

Τώρα τα σχέδιά μου. Λέω να τυπώσω το φθινόπωρον, αφού εξασφαλίσω τα πεκούνια, μέσω του προθύμου [Εμμ.] Κάσδαγλη, την «Τροία» μου (ξέρεις, το θεατρικό έργο) μόνο και μόνο για να το βγάλω από πάνω μου. Όχι πως είναι τίποτα καλό, μα γιατί τούτα τα αποθαμένα απολιθώματα μ' ενοχλούν στη νέα δουλειά που θέλω να βγάλω. Έστερα θά 'θελα νά 'κανα μια μικρή πλακέτα με τον «Καποδίστρια». Ελπίζω αυτά να τα καταφέρω μέχρι την άνοιξη του 1956. Έστερα θ' αρχίσω το δεύτερό μου μυθιστόρημα. Τίτλος: «Αντάρτες». Χρονική περίοδος: Μάρτης 1944-Μάρτης 1945. Πρόσωπα: Νώντας, Νέλλη, Ρούφος, Ιακωβίδης και άλλοι.

Απροπό βιβλία: Ο Νίκος Κάσδαγλης εκυκλοφόρησε το βιβλίο του «Τα Δόντια της Μυλόπετρας» περί Ειδικής Ασφάλειας. Λέει εκεί

μέσα ό,τι μήτε εσύ μήτε εγώ ετολμήσαμε. Κόντεψε να μ' αρωσστήσει και να με κάνει κουνουέ. Το εδιάβασες;

Από την αλληλογραφία του γραφείου είδα πως πήρες τις είκοσι λίρες για τη γραφομηχανή. Επί τη ευκαιρία: τί είναι αυτή η εφεύρεση του Σεφέρη για μια δίπληκτη γραφομηχανή; Εσύ άκουσες τίποτα; Εμένα μου έγραψε η πεθερά μου.

Για ταξίδι στην Κύπρο, μην με αναμένεις πλέον. Απεναντίας, γιατί δεν έρχεσαι συ εδώ; Η Καίτη φεύγει για την Αθήνα αρχές Ιουνίου και θά 'χω χώρο.

Περαστικός ο Αλέξης προχτές από εδώ. Η Λύντια φεύγει 16 Μαΐου για την Αθήνα. Στον Σεφεριάδη στεγάζεται η Μίνα, ωραιότερη παρά ποτέ. Αλλά μην μου ετοιμάξεις, σε λίγο φεύγει, πάει στην Ελλάδα.

Χαιρετισμούς σε συμβίαν και Ρουφίδια (που θά 'χουν, φαντάζομαι, ξεπαριάσει στα βουνά που τους έστειλες, αθεόφοβε!).

Για χαρά,

ΑΠΟΥΛΙΟΣ Ο ΛΙΒΑΝΙΚΟΣ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗΣ

Υπατία: Πάτη Μόρφη (γενν. 1929), το γένος Τσιτσεκλή, νηπιαγωγός, ποιήτρια και ζωγράφος· αδελφή της Καίτης Φραγκοπούλου.

πεκούνια: pecunia (λατιν.): χρήματα

«*Τροία*»: θεατρικό έργο του Φραγκόπουλου που δεν ολοκληρώθηκε.

«*Καποδίστρια*»: το θεατρικό *Καποδίστριας* (1959) του Φραγκόπουλου πρωτοπαρουσιάστηκε στην Αίγινα 22-23 Αυγούστου 1961, στο σπίτι του Μαυροκορδάτου, σε σκηνοθεσία του Τάκη Βουτέρη.

«*Αντάρτες*»: Σχεδιάσμα μυθιστορήματος του Φραγκόπουλου. Βλ. και γράμμα 13.

«*Τα Λόντια της Μυλόπετρας*»: Το μυθιστόρημα του Νίκου Κάσδαγλη (1928-2009) τιμήθηκε με το Β' Κρατικό Βραβείο μυθιστορήματος το 1956.

Αλέξης: Αλέξης Στεφάνου.

Λύντια: Λύντια Στεφάνου.

Μίνα: Η Μίνα Λόντου, η μία από τις δύο κόρες της Μαρώς Σεφέρη από τον πρώτο της γάμο.

Λευκωσία, 12.5.[1955]

Απούλιε Λιβανικέ,

Ο Κραν[ιδιώτης] μου είπε χτες ότι δυστυχώς δεν θα προφτάσει να σου στείλει τα δοκίμια. Τα διόρθωσε επιμελώς μόνος του με ιδιαίτερη προσοχή στη στίξη *qui laissait à désirer*.

Περί «Τειχομαχίας»: περισσότερο απ' τη χυδαία εμπορική επιτυχία, για την οποία γανυριάζ, μ' ενδιαφέρει η κριτική. Τί σου λένε; Βρέθηκε κανένας σοφός κριτικός να κάνει παραλληλισμούς με τη «Ρίζα» κλπ.; Γράφε.

Τα σχέδιά σου καλά. Πολύ χαιρόμαι που τό 'ριξες πάλι με κέφι στο γραψίμο. Δικά μου σχέδια: Όταν περάσει η νυν μου περίοδος αποβλακώσεως (αστυνομικά μυθιστορήματα και περιπετειώδεις ταινίες) έχω υπόψη μου:

Τον γ' τόμο του Χρονικού.

μελέτη για τον E. Jünger, του οποίου περιμένω τα Άπαντα.

Επεξεργασία δύο ποιημάτων.

μικρή μελέτη σ' απάντηση ενός εδώ δασκάλου που υποστήριξε πως οι ιδέες του έθνους και της οικογένειας βγαίνουν από την ... Καινή Διαθήκη (πάλι καλά που δεν πρόσθεσε και τ' άλλα δυο αστικά ιδανικά: την ιδιοκτησία και την καθαρεύουσα).

Στο απώτερο μέλλον:

Αρχαίο μυθιστόρημα (88 π.Χ.)

Οντοπικό μυθιστόρημα, του οποίου || προς το παρόν έχω μόνο νεφελώδη σύλληψη.

Τα περί γραφομηχανής Σεφέρη όχι ενδιαφέροντα.

Θα αναζητήσω το βιβλίο του Ν. Κάσδαγλη.

Δεν καταλαβαίνω γιατί δεν έρχεσαι. Είναι σειρά σου. Εγώ αδυνατώ υπηρεσιακώς για κάμποσο καιρό.

Αν θα περάσει από δω η Καίτη φεύγοντας ειδοποίησέ με να τη δούμε.

qui laissait à désirer: η οποία δεν ήταν η δέουσα / υπολειπόταν.

Βρέθηκε κανένας [...] «Ρίζα» κλπ.: η πρώτη, όσο διαπιστώσαμε, σύγκριση έγινε από τον Δ. Ραυτόπουλο, τον Αύγουστο του 1955· βλ. Δ. Ραυτόπουλος, «Δύο μυθιστορήματα με την ίδια θέση. Ρόδη Προβελέγγιου: *Χρονικό μιας σταυροφορίας. Α' Η ρίζα του μύθου* ~ Θ. Δ. Φραγκόπουλου: *Τειχομαχία*», περ. *Επιθεώρηση Τέχνης*, τχ. 8 (Αύγουστος 1955), σ. 162-166 (=Οι ιδέες και τα έργα, Δίφρος, Αθήνα 1965, σ. 289-296) και η δεύτερη λίγο αργότερα από τον Α. Γιαννόπουλο, στο περ. *Σημερινά Γράμματα* (Αύγουστος-Οκτώβριος 1955), σ. 145-146.

γ' τόμο του Χρονικού: Η άλλη όχθη. Χρονικό μιας σταυροφορίας, (επιμ. Εμμ. Κάσδαγλης), 1958 (Β' Κρατικό Βραβείο μυθιστορήματος 1959).

μικρή μελέτη σ' απάντηση ενός εδώ δασκάλου: πιθανότατα πρόκειται για το δοκίμιο του «Η Νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία», με το οποίο, μεταξύ άλλων, απαντά στον καθηγητή Γρηγόρη Οικονομάκο, σε μελέτη του οποίου παραπέμπει. Στην αλληλογραφία του Ρούφου υπάρχει μακροσκελής επιστολή του Οικονομάκου που σχολιάζει το παραπάνω δοκίμιο του Ρούφου.

Αρχαίο μυθιστόρημα (88 π.Χ.): πρόκειται για τη σύλληψη του μυθιστορήματος *Οι Γραικύλοι* (Ίκαρος, Αθήνα 1967 και Ωκεανίδα 1999), που είχε ως αφετηρία τη διδακτορική του διατριβή (την οποία τελικά δεν εκπόνησε) στο Παρίσι, με θέμα την εξέγερση των Αθηναίων κατά των Ρωμαίων (88-86 π.Χ.).

το βιβλίο του Ν. Κάσδαγλη: *Τα δόντια της μυλόπετρας* (1955).

9

Λενκωσία, 25.6.55

Bulis meus,

Πρώτα έλαβα το επιστρεφόμενο γράμμα προς Αλέξη μαζί μ' ένα ακατανόητο σημείωμά σου περί ποιημάτων Lorca και Φραγκόπουλου των οποίων είχαν μπερδευτεί οι συγγραφείς. Έστρεφα τα δύο ποιήματα, αλλά στο μεταξύ έχασα το σημείωμα και δεν κατάλαβα καλά: θέλεις να πεις πως έκανες πάλι one of your silly jokes και παρουσίασες το δικό σου για Lorca και ένα ξένο για δικό σου; Επ' αυτού παρατηρώ:

1.- Το αστείο είναι άτοπο γιατί στην περίπτωση που ένα τέτοιο ποίημα είχε δοθεί στα «Κ[υπριακά] Γρ[άμματα]» για στοιχειοθέτηση θα δημιουργόταν δυσάρεστη κατά-||σταση. Υποτίθεται πως

είναι σοβαρό περιοδικό και δε νομίζω ευπρεπές να κάνεις φάρσες που το γελοιοποιούν.

2.- Το αστείο είναι περιττό αν, όπως νομίζω, στηρίζεται στην εντύπωσή σου ότι ο Κρανιδιώτης ή εγώ θα επηρεαστούμε στην κρίση μας για ένα ποίημα από το όνομα του συγγραφέα – αυτό έπρεπε να το ξέρεις τουλάχιστο για μένα. Μόνο εσύ, αιώνιος *Modeströmungsmensch* στα πνευματικά πράγματα, θανμάξεις ένα έργο αν η υπογραφή του είναι *fashionable* στους ποεταστρικούς κύκλους.

So much για τη φάρσα. Όσο για τα ίδια τα ποιήματα, είναι και τα δυο ενδιαφέροντα, αλλά πολιτικά και ως εκ τούτου ακατάλληλα. Συγκεκριμένα το του «Δόρκα» πολύ καλό ως ιδέα (καίτοι όζει φθνηροκουκουεδισμού, αλλά *je tourne au socialiste* τελευταία για || να μη μπορέσουμε ποτέ να συμφωνήσουμε) αλλά θα μπορούσε να έχει δουλεφτεί πιο καλά η αρχή. Είναι αληθινά δικό σου; Και δεν ντρέπεσαι να σπρώχνεις την υποκρισία στο να μου θέτεις μεταφραστικές απορίες; *By the way, insurrección*=εξέγερση, επανάσταση, *Guardia civil*=πολιτοφυλακή κι όχι «έννομη τάξη», δυσπερίγραπτε. Ποιον δουλεύεις;

Αν δεν απατώμαι, σού 'στειλα προ 20 ημερών ένα δικό μου ποίημα. Δεν το έλαβες ή απαξιώσες να γνωρίσεις λήψιν; Δημοσιεύεται στα «Κ[υπριακά] Γρ[άμματα]» του Ιουλίου, ένθα και μία κριτική μου κατά του κριτικού Μπάμπη Κλάρα, τον οποίο θα κάνω εχθρό μου ενώ με είχε εν μέρει επαινέσει πριν.

Αυτές τις μέρες, ηρεμών στην Αμμόχωστο, έκανα μπάνια κι έγραφα ένα άρθρο για τα «ελληνικά αστικά ιδανικά» || όπου αφοβα αποδεικνύω την αντίφαση μέσα στο «Θρησκεία-Πατρίς-Οικογένεια» και θυμίζω τον κοσμοπολιτισμό των Εναγγέλων, καθώς και ένα άρθρο «Φιλελληνισμός και πρωτογονισμός», μ' αφορμή την υπό του *P. Leigh Fermor* μετάφραση κι έκδοση στο Λονδίνο, των πολεμικών απομνημονευμάτων ενός ασπούδαχτου Κρητικού αντάρτη που δεν ξέρει να γράφει, κι όπου μέμφομαι την υπό των «φιλελλήνων» επίμονη άγνοια της φραγκοποιημένης, πολιτισμένης Ελλάδας (οίον εσύ κι εγώ) και την αποκλειστική ενασχόληση με τις πρωτόγονες

και «γραφικές» πλευρές της. Ελπίζω να μη φανεί πολύ ότι αυτά τα γράφω από ζήλεια γιατί δε μεταφράζουν το δικό μου βιβλίο!

Δε μου έγραψες σχόλια και για την κατά Τσάκωνα κριτική μου στο τεύχος Ιουνίου. Έμαθα από την Αθήνα ότι ο απατεών μέλλει να διοριστεί καθηγητής || της «Χριστιανικής Κοινωνιολογίας» στο Πανεπιστήμιο Θεσ/νίκης! *C'est à devenir anarchiste.*

Και τώρα έρχομαι στο κύριο θέμα. Μου είχες πει στη Βηρυτό ότι μπορούσα να κάνω το γύρο της Μεσογείου μ' ένα από τα γερμανικά σου πλοία, σαν αυτό που είχα επισκεφθεί. Λοιπόν σκέφτομαι σοβαρά την υπόθεση αν μπορέσω να πάρω άδεια κατά το Σ/βριο-Οκτώβριο. Θά 'θελα λοιπόν να μού 'γραψες:

Αν γίνεται.

Πόσο θα κόστιζε μια τέτοια βόλτα ενός μηνός (καμπίνα με μπάνιο και φάι').

Δρομολόγιο.

Πότε θα μπορούσε να γίνει μέσα στα προαναφερθέντα χρονικά όρια.

Τόπος επιβιβάσεως και αποβιβάσεως. Διάρκεια σταθμεύσεων και πού.

Πόσο θα στοίχιζε η ταυτόχρονη μεταφορά του αυτοκινήτου μου για να κάνω βόλτες στο *Hinterland*. ||

Από την απάντηση στα ανωτέρω θα εξαρτηθεί η απόφασή μου.

Γράψε μου επίσης τί συμβαίνει με την Εύη Ζήση-Μελά γιατί δεν έχω ιδέα. Γιατί θύμωσε;

Tuus semper,

Ρόδης

προς Αλέξη: προς τον Αλέξη Στεφάνου.

περί ποιημάτων Lorca και Φραγκόπουλου: δεν εντοπίσαμε δημοσίευση αυτών των ποιημάτων.

one of your silly jokes: ένα από τα ανόητα αστεία σου.

Modeströmungsmensch: εκείνος που ακολουθεί τη μόδα.

fashionable: μοντέρνος, της μόδας.

So much: αυτά λοιπόν/αρκετά λοιπόν

je tourne au socialiste: στρέφομαι στο σοσιαλισμό/γίνομαι σοσιαλιστής.

Αν δεν απατώμαι [...] του Ιουλίου: εννοεί το ποίημα «Σχέδια για ένα καλοκαίρι», περ. *Κυπριακά Γράμματα*, τχ. 241 (Ιούλιος 1955), σ. 292.

ένθα και [...] Μπάμπη Κλάρα: εννοεί την κριτική του: «Μπάμπη Κλάρα: Το πιστεύω ενός απλού ανθρώπου», περ. *Κυπριακά Γράμματα*, τχ. 241 (Ιούλιος 1955), σ. 322-323.

Ένα άρθρο για τα «ελληνικά αστικά ιδανικά»: το «Η νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία», *Νέα Εστία*, τχ. 685-686 (15 Ιανουαρίου-1 Φεβρουαρίου 1956), σ. 142-146 και τχ. 687 (15 Φεβρουαρίου 1956), σ. 236-243 (=Οι μεταμορφώσεις του Αλάριχου, ό.π., σ. 15-44). Για το δοκίμιο βλ. Αλέξανδρος Δ. Μπαζούκης, «Ο άβολος μετεωρισμός ενός φιλελεύθερου διανοούμενου στη δεκαετία του 1950. Ταυτότητα και ετερότητα στην πολιτική σκέψη και στο έργο του Ρόδη Ρούφου», περ. *Κονδυλοφόρος*, 9 (2010), σ. 217-243.

ένα άρθρο «Φιλελληνισμός και πρωτογονισμός»: δημοσιεύτηκε στο περ. *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 242 (Αύγουστος 1955) 339-341 (=Οι μεταμορφώσεις του Αλάριχου, ό.π., σ. 53-57).

μ' αφορμή [...] που δεν ξέρει να γράφει: Sir Patrick Michael Leigh Fermor (1915-2011), Βρετανός περιηγητής και συγγραφέας, ο οποίος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην Κρητική αντίσταση κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Εξέδωσε, το 1955, στα αγγλικά, μαζί με τον Γεώργιο Ψυχουντάκη, το βιβλίο με τίτλο *The Cretan Runner: His Story of the German Occupation*, (Panther, Λονδίνο 1957 και Ευσταθιάδης, Αθήνα ²1989), το οποίο αναφέρεται στην αντιστασιακή δράση του Κρητικού βοσκού, Γεωργίου Ψυχουντάκη, μετά τη γερμανική εισβολή στο νησί, το 1941. Στα ελληνικά κυκλοφορούν τα έργα του: *Τα βιολιά του Σαιν Ζακ*, μτφρ. Μ. Βοσταντζή, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1995, *Η εποχή της δωρεάς*, μτφρ. Μ. Βοσταντζή, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, *Ανάμεσα στα δάση και τα νερά*, μτφρ. Ν. Κούτρας, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006, *Μάνη*, μτφρ. Τζ. Τζαννετάκης, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα ³2010, *Ρούμελη: οδοιπορικό στη Βόρεια Ελλάδα*, μτφρ. Λ. Κάσδαγλη, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα ³2010.

δε μεταφράζουν το δικό μου βιβλίο: τη Ρίξα του μύθου.

κατά Τσάκωνα κριτική μου: Δημήτριος Τσάκωνας (1921-2004), καθηγητής νεοελληνικής φιλολογίας στο πανεπιστήμιο της Βόννης και καθηγητής κοινωνιολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Την περίοδο της δικτατορίας του 1967 διετέλεσε διευθυντής του πολιτικού γραφείου του Γεωργίου Παπαδόπουλου, υφυπουργός Προεδρίας, Εξωτερικών, Παιδείας, υπουργός Πολιτισμού και Επιστημών. Το 1954 εξέδωσε τη μελέτη του *Χριστιανική κοινωνιολογία και ελληνικότητα*, για την οποία ο Ρούφος δημοσιεύει κριτική στο περ. *Κυπριακά Γράμματα*, τχ. 240 (Ιούνιος 1955) 278-280. (=Οι μεταμορφώσεις του Αλάριχου ό.π., σ. 50-52).

C' est à devenir anarchiste: είναι ικανό να σε κάνει αναρχικό.

Hinterland: ενδοχώρα.

Εύη Ζήση-Μελά: γόνος της παλαιάς οικογένειας βιομηχάνων και πολιτικών Κανελλόπουλου από τη Φτέρη Αιγίου, της οποίας ένας κλάδος εγκαταστάθηκε στην Αθήνα· από την ίδια οικογένεια καταγόταν και η Αμαλία Κανελλοπούλου, σύζυγος

του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Η Εύη Ζήση ήταν σύζυγος του δικηγόρου Βίκτωρα Θ. Μελά (1924), μέλους του Διοικητικού Συμβουλίου του ΜΙΕΤ από το 1992, συλλέκτη χαρτών του ελληνικού χώρου του 16ου και 17ου αιώνα (δωρεά στο ΜΙΕΤ το 2002) και στενού φίλου και συνεργάτη του Κάρολου Κουν.

10

Λευκωσία, 18.8.55

Bulis meus,

Άργησα να σου γράψω γιατί, όπως θα έμαθες ίσως από την Καίτη, βρισκόμουν για 15 μέρες στην Αθήνα, όπου ανέπνευσα αέρα ελευθερίας, πνευματικότητας και γλεντιού. Οι Αθηναίες (νέα γενεά) καταπληχτικές...

Κατά το 15ήμερο αυτό επικοινωνήσα με τινες κριτικάστρους και λογοτεχνίσκους. Εις τους πρώτους υπέδειξα το βιβλίο σου, αλλά πολλοί δεν το είχαν λάβει καθόλου. Στον Βαρίκα (του οποίου θα διάβασες την κριτική στο «Βήμα») το είχα δώσει εγώ όταν είχε έρθει στην Κύπρο. ||

Το βιβλίο του [Νίκου] Κάσδαγλη δε μου άρεσε. Το ότι ενθουσίασε, όπως ακούω, τον Σεφέρη δείχνει το πολύ αμφίβολο γούστο του τελευταίου στην πεζογραφία (που φαίνεται κι από το ότι δεν του άρεσε το δικό μου βιβλίο). Ά propro, η «Ρίζα» διαβάστηκε από Άγγλον ελληνομαθή κριτικόν, βαθμολογήθηκε καλά και δεν αποκλείεται να γίνει δεκτή από Άγγλο εκδότη για δημοσίευση – όλ' αυτά χάρη και στις σχέσεις μου με τον συμπαθέστατο ποιητή και πολιτικό μας αντίπαλο L. Durrell με τον οποίο, όπως σου 'χω πει κι άλλοτε, έχουμε γίνει πολύ καλοί φίλοι.

Ελπίζω τον Οχτώβρη να βγει η «Πορεία στο Σκοτάδι» (β' τόμος του Χρονικού). Οι καθυστερήσεις της εκτύπωσης μου δημιουργούν ενίοτε σκοτεινές υπόνοιες ότι ο [Εμμ.] Κ[άσδαγλης] θα την αργήσει μέχρι την αρχή || του 1956 για να χάσω, προς όφελος ίσως του αδελφού του (χα! χα!) τις πιθανότητες για το προσεχές Βραβείο

Ουράνη. *Αν είν' έτσι, ελπίζω να το πάρεις εσύ τουλάχιστο κι όχι ο αδελφός [Νίκος] Κ[άσδαγλης].*

Το ποίημά σου «Σταθμός» θα δοθεί στον Κρ[ανιδιώτη] μόλις τον συναντήσω – τώρα λείπει στην εξοχή. Μεταφράσεις του Chehadé μου έχεις αναφέρει κι άλλοτε, μα δεν τις έλαβα ποτέ. Ο «Σταθμός» δεν μου αρέσει έξω από την τελευταία στροφή.

Στην Αθήνα συνάντησα inter alios τον Δήμη, très correct et distant, που αρνήθηκε να δεχθεί apologies για το «Ρένο» της «Ρίξας» κι άλλαξε κουβέντα.

Από άλλους ανθρώπους που είδα πολύ συμπαθητικός ήταν ο Μαγκάκης. Right thinking επί θεμάτων σοσιαλανθρωπιστικών (θα σου || εξηγήσει η Καίτη ότι έγινα σοσιαλτρίχας).

Ο Σπύρος dull και αποβλακωμένος. Οι Γκόφας και Δεκαβάλλας συμπαθώς ίδιοι. Χάρμα η Daisy Χονδροδήμου, η οποία εξελίσσεται σε Διοτίμα της παρέας. Η Άννα πολύ καλή, πλην παρίσταται ο Π[έτρος] Π[απαδάτος] που μου δίνει λίγο στα νεύρα. Οι Βουρλούμηδες πάντα stimulating, όπως κι ο Τάκης Χορν (έπιασα γνωριμίες και μεταξύ μίμων, όπως βλέπεις).

Δε θυμούμαι να μου έγραψες γνώμη για το ποίημά μου στα «Κ[υπριακά] Γρ[άμματα]» του Ιούνη.

Πώς πάνε τα πεζά σου, τα έπη, οι τραγωδίες κλπ.; I wish you would come only for a while. Σ' αποθύμησα.

Tuus semper,

Ρόδης

στον Βαρίκα: η χριτική του Βάσου Βαρίκα (1913-1971) δημοσιεύτηκε στην εφ. Τα Νέα, 2.3.1955 (=Βάσος Βαρίκας, Συγγραφείς και κείμενα. 1945-1956, 1960. Εισαγωγή, επιμέλεια Αλέξης Ζήρας, Ερμής, Αθήνα 2004, σ. 365-369). Βλ. και γράμμα 19.

η «Πορεία στο σκοτάδι»: το δεύτερο μέρος της τριλογίας του Ρόδη Ρούφου, τυπώθηκε τον Νοέμβριο του 1955. Βραβεύτηκε με το βραβείο Ουράνη για νέους πεζογράφους το 1956. Εκτός από το βιβλίο του Ρούφου, υποψήφια ήταν τα έργα: Διψασμένοι του Κώστα Ασημακόπουλου, Το χαμένο αύριο του Γιώργου Θράβαλου, Τρία πρόσωπα της Ιουλίας Ιατρίδη, Τα δόντια της μυλόπετρας του Νίκου Κάσδαγλη, Κλειστός ουρανός του Νέστορα Μάτσα, Ξεκίνημα της Καίτης Πικούλη, Η θύελλα και το φανάρι του

Σπύρου Πλασκοβίτη, *Άνθρωποι και σπίτια* του Αντρέα Φραγκιά και *Τειχομαχία* του Θ. Δ. Φραγκόπουλου.

το ποίημά σου «Σταθμός»: βλ. το επόμενο γράμμα.

μεταφράσεις του Chehadé: Georges Chehadé (1910-1989), Γαλλολιβανέζος ποιητής. Ο Φραγκόπουλος, που τον γνώριζε προσωπικά, δημοσίευσε μεταφράσεις του στο περ. *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 243-244 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1955) 389-391 (= *Τα ποιήματα, 1957-1973*, Διογένης, Αθήνα 1975, σ. 208-216), καθώς και τη μελέτη του «Η λογοτεχνία του Λιβάνου και ο Γεώργιος Σεχαδέ» (= *Δίαιλοι, Δοκίμια*, Διογένης, Αθήνα 1974, σ. 102-118).

inter alios : μεταξύ άλλων.

très correct et distant : πολύ κλειστός και απόμακρος.

Δήμης: ο Δήμης Πουλάκος· βλ. προλεγόμενα.

Μαγκάκης: Ο Γεώργιος-Αλέξανδρος Μαγκάκης (1922-2011), καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και πολιτικός. Έλαβε μέρος στην εθνική αντίσταση μέσα από τις γραμμές του ΕΔΕΣ.

right thinking: άνθρωπος με σωστή σκέψη.

ο Σπύρος: ο Σπύρος Ιακωβίδης.

dull : πληκτικός.

Γκόφας: ο Δημήτρης Γκόφας.

Δεκαβάλλας: ο αρχιτέκτονας, καθηγητής του Ε.Μ. Πολυτεχνείου, Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας (1925).

Daisy Χονδροδήμου: η Νταίζη Χονδροδήμου-Δεκαβάλλα, σύζυγος του Κ. Δεκαβάλλα. Βλ. Δέσποινα Χονδροδήμου-Δεκαβάλλα, *Προσωπική μαρτυρία, Δεκέμβριος 1943- Οκτώβριος 1944*, Ελευθερουδάκης γ.γ.

Η Άννα: η Άννα Ποταμιάνου (το γένος Πιπινέλη), η γνωστή ψυχαναλύτρια, σύζυγος του υποπτεράρχου Μπάμπη Ποταμιάνου (1906-2009). Ίδρυσε, οργάνωσε και διηύθυνε το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών (1956-1968 και 1994-1998) και υπήρξε πρόεδρος της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας (1998-2002). Σήμερα είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Ενώσεως και μέλος του Ψυχοσωματικού Ινστιτούτου Παρισίων. Έχει τιμηθεί με τα Μετάλλια της Ελληνικής Αντιστάσεως και του Γαλλικού Ερυθρού Σταυρού, καθώς και με διακρίσεις της Ακαδημίας Αθηνών και των Φίλων του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού.

Διοτίμα: ιέρεια από τη Μαντινεία της Αρκαδίας· στο *Συμπόσιο* του Πλάτωνα είναι η γυναίκα που δίδαξε στον Σωκράτη τη μεταφυσική του Έρωτα.

Π.Π.: ο Πέτρος Α. Παπαδάτος (1924), καθηγητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Οι Βουρλούμηδες: προφανώς αναφέρεται στα παιδιά του πολιτικού Παναγή Βουρλούμη, Ντόρα και Κίμωνα.

stimulating: συναρπαστικός.

το ποίημά μου στα «Κυπριακά Γράμματα» του Ιούνη: το «Σχέδιο για ένα καλοκαίρι», περ. *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 241 (Ιούλιος 1955), σ. 291-292.

I wish you could come here for a while : εύχομαι να ερχόσουν εδώ για λίγο.

Λευκωσία, 25.8.55

Bulis meus,

Ο Κραυδιώτης δεν ενθουσιάστηκε πολύ με το ποίημα. Θα προτιμούσε, λέει, κάτι σαν τ' άλλα δυο που δημοσίευσε προ μηνών. *Hard luck.*

Σου εσωκλείω για να σε τέρψω, την κριτική της «Αυγής», αρκετά έξυπνη αν όχι μετέχουσα εκείνης της *höhere Objektivität* που αγαπούμε, στην οποία άλλωστε δεν οδηγεί ο μαρξισμός – ούτε και κανένα άλλο «κλειστό» σύστημα.

Συνιστώ εκθύμως την αυτοβιογραφία του Koestler: “*Arrow in the Blue*” και “*The Invisible Writing*”. Εξάίρετα.

Λογοτεχνική παραγωγή σταματημένη. Επεξεργάζομαι δοκίμιο περί «νεοελληνικής συντηρητικής ιδεολογίας» και μελετώ άλλα δοκίμια περί || ορθολογισμού, μηδενισμού και άλλων ηχηρών παρομοίων.

Ο γ' τόμος του Χρονικού με απασχολεί και με φοβίζει. Όσα έχω γράψει απ' αυτόν δε μου αρέσουν και θα ξαναγραφτεί ριζικά αλλαγμένος, ξεφεύγοντας πια από το ιστορικό υλικό. Θα μου πάρει καιρό αυτή η δουλειά – ακόμα δεν καταπιάστηκα – μα όταν ξεμπλέξω κάποτε, θ' αναπνεύσω βαθιά πριν ριχτώ στην *freie Dichtung*. Πάντως το πήρα απόφαση πως η κύρια κλίση μου είναι το γράψιμο, κι όλα τ' άλλα –y compris διπλωματία– είναι δευτερεύοντα παίγνια.

Γράψε μου κάτι μετέχον λόγου και ουσίας. Τό 'χω επιθυμήσει.

Tuus semper,

Ρόδης

Υ.Γ. Τα «Σημερινά Γράμματα» μας ετοιμάζουν, λέει, κοινή παράλληλη κριτική!...

δεν ενθουσιάστηκε πολύ με το ποίημα [...] τ' άλλα δυο που δημοσίευσε προ μηνών:

εννοεί το ποίημα «Σταθμός» (βλ. το γράμμα 10), το οποίο τελικά δεν δημοσιεύτηκε πουθενά· τα άλλα δύο είναι τα ποιήματα του Θ. Δ. Φραγκόπουλου «Εις αρχέτυπα νόστος» και «Κοίλη Συρία. Άνοιξη 1955», περ. *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 240 (Ιούνιος 1955), σ. 247-250=*Τα Ποιήματα, 1945-1956*, Διογένης, Αθήνα 1975, σ. 281-282 και 267-269, αντίστοιχα· το πρώτο είναι αφιερωμένο «Εις Ρόδην Προβελέγγιον (Εκπλήρωσις σφειλής)».

Hard luck : κακοτυχία.

την κριτική της *«Αυγής»*: πρόκειται για τη βιβλιοκρισία του Κ. Πορφύρη «Ένα βιβλίο θράσους. Ρόδη Προβελέγγιου: Η ρίζα του μύθου. Χρονικό μιας σταυροφορίας», εφ. *Η Αυγή*, 19.8.1955 (=Κ. Πορφύρης, *Κείμενα για τον πολιτισμό την ιστορία και την πολιτική*, Μουσείο Μπενάκη-Πλατύφορος, Αθήνα 2008, σ. 267-270).

höhere Objektivität : υψηλότερη αντικειμενικότητα.

την αυτοβιογραφία του Koestler: οι δύο τόμοι της αυτοβιογραφίας του Αγγλολόγου δημοσιογράφου Arthur Koestler (1905-1983) *Arrow in the Blue: the first volume of an autobiography, 1905-1931* (1952) και *The Invisible Writing: the second volume of an autobiography, 1932-1940* (1954) κυκλοφορούν και σε ελληνική μετάφραση: *Ένα βέλος στον ουρανό*, μτφρ. Αντρέα Β. Βαχλιώτη, Χατζηνικολής, Αθήνα 1979 και *Η Αόρατη γραφή*, μτφρ. Αντρέα Β. Βαχλιώτη, Χατζηνικολής, Αθήνα 1983. Ο Koestler έζησε στην Παλαιστίνη (1926-1929) και σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και στην Αγγλία· το 1932 συνδέθηκε με το κομμουνιστικό κόμμα της Γερμανίας. Ανάμεσα στα βιβλία του περιλαμβάνονται τα μυθιστορήματα *The Gladiators* (1939), για την επανάσταση του Σπάρτακου και το *Darkness at Noon* (1940) για τον Στάλιν.

δοκίμιο περί «νεοελληνικής συντηρητικής ιδεολογίας»: το πολιτικό δοκίμιο «Η νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία».

Ο γ' τόμος του Χρονικού: πρόκειται για τον τρίτο τόμο της τριλογίας του Χρονικό μιας σταυροφορίας με τίτλο *Η άλλη όχθη* που τυπώθηκε τελικά τον Δεκέμβριο του 1958.

freie Dichtung : ελεύθερη λογοτεχνία.

y compris: περιλαμβανομένης.

Τα «Σημερινά Γράμματα» μας ετοιμάζουν, λέει, κοινή παράλληλη κριτική!...: Αναφέρεται στην κριτική του Αλκ. Γιαννόπουλου: «Ρόδης Προβελέγγιος: Χρονικό μιας Σταυροφορίας. Η ρίζα του μύθου – Θ. Δ. Φραγκόπουλος: *Τειχομαχία*», περ. *Σημερινά Γράμματα*, τχ. 9 (Αύγουστος-Οκτώβριος 1955), σ. 145-146. Βλ. τα γράμματα 8, 13, 15.

Βηρυτός 20.11.55

Rufus meus

Πήρα το γράμμα σου plus ποίημα αντιστασιακών. Πάνω σ' αυτά τα πράγματα προτιμώ να μην εκφέρω κρίσεις – είμαι πολύ διστακτικός πάνω σε θέματα ποίησης engagée. Διότι τότε δεν κρινουμε το ποίημα αλλά την πολιτική ιδέα που το ποίημα εισάγει ή συνοδεύει. Σκέφτηκες ποτέ τί συναισθήματα θα ξυπνούσε αν, αντί του να εξυμνείς τον κυπριακό αγώνα, εξυμνούσες τον Γράμμο-Βίτσι – με τα ίδια σύμβολα, τις ίδιες εικόνες, τις ίδιες, θα 'λεγα, λέξεις; (παράπεμπω σε πρόσφατες ποιητικές συλλογές του Δούκαρη για να δεις τί εννοώ). Γι' αυτό, μισό ψάρι και μισό άνθρωπος, γοργόνα αληθινή το ποίημά σου. Πώς μπορώ να πω πως δεν μου αρέσει – όταν το θέμα της Κύπρου είναι το μόνο ζωντανό που μας απόμεινε, εμάς τους καταπίνοντας τον κόλαφον των τουρκικών επεισοδίων (θυμάσαι τον Μπουκουβάλα + τα του Ελληνοτουρκικού Συνδέσμου Νέων;) και καραμανλίζοντας κάθε μέρα και περισσότερο. Αλλά ρωτάω: Η || συγκίνηση που μεταδίδει το ποίημα, είναι πραγματική ή δανεική από το δημοτιστικό θέμα; Αν ήμουν π.χ. Ιταλός – θά 'χα την καθαρή συγκίνηση, που θά 'πρεπε να νιώσω από ένα πραγματικό έργο τέχνης, διαβάζοντας τους Ίωνές σου; Θυμάσαι ένα ποίημα του Ελνάρ που δημοσιεύτηκε την κατοχή στην «Νέα Εστία»; Αεγότανε «Ελευθερία» – τότε μ'είχε ενθουσιάσει. Αλλά όταν το ξαναδιάβασα το 1949 μου ήχησε αφάνταστα ψεύτικο. Μπελάς η υπόθεση της επίκαιρης –και engagée– ποίησης. – Πρόσεξε γιατί το θέμα είναι γλιστερό και ελκυστικό. –

Όσον αφορά τα υπόλοιπα νέα: Αφικνείται εδώ η Πάτη για τα Χριστούγεννα. Εκτυπώνω ποιήματα προσεχώς – κυρίως τα «σχεδιάσματα» και ίσως τα ομοιοκατάληκτα. Τί λες;

Αμόρφωτε, η Manon [σ]την οποία αναφέρομαι είναι η του Goethe (Wilh. Meister – κλπ. κλπ.)

Dorthin, dorthin

*will ich mit dir
o mein geliebter ziehn*
κλπ. κλπ. Διαβάστε κλασικούς. Ευρύνουν το πνεύμα και χαρίζουν πνευματικήν απόλαυσιν.

Tuus Bulis

ποίημα αντιστασιακόν: το ποίημα «Ίωνες [...]».

ποίησης engagée: στρατευμένης ποίησης.

Θυμάσαι τον Μπουκουβάλα: Γιώργος Μπουκουβάλας (Σίφνος, δεκαετία 1920–τέλη δεκαετίας 1990). Σπούδασε στη Νομική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, αλλά ασχολήθηκε από νέος με τη δημοσιογραφία: εργάστηκε σε εφημερίδες των Αθηνών και τη δεκαετία του 1970 ίδρυσε, μαζί με άλλους δημοσιογράφους και διανοητές, το Κέντρο Μείζονος Ελληνισμού και εξέδωσε τα περιοδικά *Ελληνικός Κόσμος* και *Βαλκανικός και Αραβικός Κόσμος*. Το 1960 δημιούργησε την πρώτη μπουάτ στην Αθήνα, τον «Τιπούκειτο», και εν συνεχεία το «Συμπόσιο», όπου, εκτός από τη μουσική και το τραγούδι, γίνονταν και άλλες πολιτισμικές εκδηλώσεις (βραδιές ποίησης, θεατρικές αναγνώσεις κ.λπ.). Ο Φραγκόπουλος ίσως αναφέρεται στον Μπουκουβάλα λόγω της συνέντευξης που είχε πάρει από τον Σεφέρη στη Βηρυτό για την κυπριακή εφημερίδα *Ελευθερία*, 21.10.1954. Σημειωτέον ότι ο Μπουκουβάλας, ένας από την παρέα της Κατοχής, υπήρξε η βάση για το πρόσωπο Μπαλαφάρας στο *Χρονικό μιας Στανροφορίας*: στη *Χάλκινη Εποχή* ο Μπαλαφάρας έχει ρόλο πρωταγωνιστή, αλλά ο αληθινός Μπουκουβάλας δεν είχε πλέον καμιά σχέση με όσα διαδραματίζονται εδώ.

Πάτη: η Πάτη Μόρφη.

Ελνάρ: ο Γάλλος ποιητής Paul Eluard (1895-1951) είχε επισκεφθεί δύο φορές την Ελλάδα: το 1946 και το 1949, οπότε και πέρασε ένα χρονικό διάστημα με τους μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού στον Γράμμο. Στον απόηχο του Εμφυλίου έγραψε έξι ποιήματα που με τον τίτλο *Grèce, ma rose de raison*. Το ποίημά του «Ελευθερία» γράφτηκε το 1942 και δημοσιεύτηκε το 1943 στη *Νέα Εστία* σε μετάφραση του Νάσου Δετζώρτζη με τίτλο «Μια μόνη σκέψη» (βλ. τχ. 380, 1 Απριλίου 1943, σ. 387-388). Με αφορμή μετάφραση του ίδιου ποιήματος με τον τίτλο «Ελευθερία» από τον Μιχ. Δ. Στασινόπουλο, ο Α. Ε. Μαργαρίτης σημειώνει: «Την πρώτη αυτή μετάφραση επιλοτέγησε ο κ. Νάσος Δετζώρτζης, και η δημοσίευσή της ήταν ένα επικίνδυνο τόλμημα και για το περιοδικό και για τον μεταφραστή. Χρειάστηκε ιδιαίτερη διπλωματική δεξιοτεχνία του ιταλομαθούς κ. Δετζώρτζη –και φυσικά η αλλαγή του τίτλου–, για να ξεφύγει από τη λογοκρισία. Μέσα στον ζόφο της ιταλογερμανικής Κατοχής, η μετάφραση πήρε την αξία εγερτήριου σαλπίσματος!» (*Νέα Εστία*, τχ. 1430, 1 Φεβρουαρίου 1987, σ. 196).

Εκτυπάνω ποιήματα προσεχώς: πιθανότατα αναφέρεται στην ποιητική του συλλογή *Τα σχέδια μιας πορείας* που εκδόθηκε το 1956.

η *Manon* [sic] του *Goethe*: Τους στίχους που ακολουθούν τους τραγουδά η *Mignon* στο «Τραγούδι της *Mignon*» (*Mignons Lied*) στο *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. Οι στίχοι έχουν ως εξής: *Dahin! Dahin! Möcht' ich mit dir, / o mein Geliebter, ziehn* (=για ,κεί, για' κεί / μαζί σου θέλω, / αγαπημένε μου, να φύγω).

13

Λευκωσία, 21.11.55

Αγαπητέ μου Μπούλη,

Δόξα τω Θεω που έγραψες ένα γράμμα κανονικό, έστω σύντομο. Απαντάω συστηματικά:

*Τί σχέση η *Reise nach Italien* με τη *Manon*; Αν δεν απατώμαι, η δεύτερη ήταν κυρία μάλλον ελαστικών ηθών στο ομώνυμο μυθιστόρημα του *Abbé Prévost*, που δεν εκτυλίσσεται στην *Ιταλία*.*

*Ανεξάρτητα από *Manon*, κάνε επιτέλους την προσπάθεια. Μήπως μπορέσεις νά 'ρθεις για τα *Χριστούγεννα*; Όπως θα καταλαβαίνεις, η ζωή εδώ είναι διασκεδαστική. Βρίσκεται εδώ και ο δημοσιογράφος *Σπορίδης*, διασκεδαστικός *Αθηναίος* και ευχάριστος άμα τον γνωρίσεις καλύτερα (=gagne à être connu) ||*

*Βιβλίο. Κατά την τελευταία υπόσχεση του [Εμμ.] *Κάσδαγλη* (προ εικοσαήμερου) θα κυκλοφορούσε τέλη τούτου του μήνα. Με έχουν προΐξει στις αναβολές. 7 μήνες βρίσκεται στο τυπογραφείο! Αρχίζω ν' ανησυχώ πως δε θα μπορέσω να σε συναγωνισθώ για το *Βραβείο Ουράνη*. Μήπως εσύ έχεις πληρώσει, so to speak, τον *Κ[άσδαγλη]* για να με σαμποτάρει; Ή ο αδελφός του; À propos, ζήτησα να μου στείλουν απ' την *Αθήνα* την «*Πολιορκία*» ενός *Κ. [=Αλέξ.] Κοτζιά*, επίσης με θέμα κατοχικό.*

*Η κριτική των «*Σημερινών Γραμμάτων*» καλή για σένα, λίγο τριχίνη για μένα.*

*Τα περί *Άννας Ποτ[αμιάνου]*. Too sad for words. No comment. Ο πνιγμένος πιάνεται κλπ. ...*

*Το διήγημα του *Βλάχου* δε μου άρεσε καθόλου. Basse classe*

σαχλοηθογραφία, ξεπερασμένο κι ανιαρό είδος, επιτρεπόμενο πια μόνο σε || αρχάριους επαρχιώτες.

Στα επόμενα «Κυπρ[ιακά] Γρ[άμματα]» δημοσιεύονται τα σονέτα και στο μεθεπόμενο (πανηγυρικό για την Κύπρο) το εθνοκαπηλικό «Ίωνες αιχμάλωτοι στην Κύπρο, 498 π.Χρ.», βασισμένο σε χωρίο του Ηρόδοτου, που αγνοείς (το ποίημα, όχι τον Ηρόδοτο). Εσωκλείω αντίτυπον και απαιτώ να μου πεις καθαρά τη γνώμη σου και γι' αυτό και, επιτέλους, για τα σονέτα. Μη φοβάσαι να με δίξεις, θυμήσου ότι είμαι χοντρόπετσος νεαντερταλικός κτλ. και ότι η ποίηση είναι για μένα, προς το παρόν τουλάχιστον, «παγκάλη τις παιδιά», *Nebensache*.

Για να σε παραδειγματίσω σε ειλικρίνεια, σου λέω ότι από τα ποιήματα που μου 'στειλες –που τά 'κρυβες τόσο καιρό, βρε απατεώνα;– τα πιο πολλά είναι σκάρτα. Σε μερικά, όπως τις «Παραλλαγές πάνω στο θέμα ενός θανάτου», υπάρχουν στίχοι πολύ καλοί, όπως ο πρώτος, αλλά κι αδυναμίες κι επαναλήψεις. || Στο «Εις Ξένα Μέρη» υπερβολική επίδραση του Σεφέρη *première manière* («Ερωτ[ικός] Λόγος»). Το ίδιο και χειρότερο στο «Πορτρέτο 1954». Θά 'ταν καλύτερα, καταλαβαίνεις, αν δεν είχε υπάρξει ο Σεφέρης αυτός.

Γράφεις διόλου πεξό; Οίον «Αντάρτες»; Εγώ δεν αποφασίζω να καταπιαστώ με τον γ' τόμο του «Χρονικού» αν δε βγει ο β'. Δημοσιεύω προσεχώς στη «Ν[έα] Εστία» το δοκίμιό μου για τη «Νεοελληνική Συντηρητική Ιδεολογία» που θα ενοχλήσει τους φαιοφορούντες.

Sic transit tempus irrevocabile, Μάρζο. Μένουν μερικές τυπωμένες σελίδες, περισσότερες χειρόγραφες, «κάτι πρόσωπα μισοειδωμένα», λίγη μουσική, το χρώμα μιας θάλασσας.

Προσπάθησε νά 'ρθεις να μιλήσουμε.

Φίλησέ μου όλους.

Με αγάπη,

Ρόδης

Reise nach Italien: ταξίδι στην Ιταλία.

Manon: Manon Lescaut, ηρωίδα του ομώνυμου μυθιστορήματος του Γάλλου μυθιστοριογράφου, μοναχού και στρατιωτικού Abbé Prévost (1697-1763).

Σπορίδης: ο δημοσιογράφος Γιώργος Σπορίδης (1922-1979).

Βιβλίο: εννοεί την Πορεία στο σκοτάδι.

να σε συναγωνισθώ για το Βραβείο Ουράνη: βλ. γράμμα 10. Ήταν συνυποψήφιοι για το Βραβείο Ουράνη (του έτους 1955) το οποίο απονεμήθηκε τελικά στον Ρ. Ρούφο τον Μάρτιο του 1956.

την «Πολιορκία» ενός Κ. [=Αλέξ.] Κοτζιά: Η Πολιορκία («Ο Κόσμος», Αθήνα 1953) του Αλέξανδρου Κοτζιά έχει θέμα τις συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

Η κριτική των «Σημερινών Γραμμάτων»: βλ. τα γράμματα 8, 11, 15.

Too sad for words. No comment : τόσο λυπηρά να εκφραστούν με λόγια. Ανάξια σχολιασμού.

Το διήγημα του Βλάχου: αναφέρεται στο διήγημα του Άγγελου Βλάχου «Παράδειγμα. Το παραμύθι του Σέσουλα», περ. Κυπριακά Γράμματα, Λευκωσία, τχ. 245 (Νοέμβριος 1955), σ. 421-425 (=«Ο Σέσουλας» στο: Ντάμις ο Τυχερός και άλλες 7 ιστορίες, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» χ.χ.έ., σ. 67-77).

τα σονέτα: τα έξι σονέτα με τίτλο «Ναύπλιο 1955», αφιερωμένα «Σε μια μελλοντική Διοτίμα», δημοσιεύτηκαν στα Κυπριακά Γράμματα, Λευκωσία, τχ. 246 (Δεκέμβριος 1955), σ. 457-458.

Ίσως αιχμάλωτοι στην Κύπρο, 498 π.Χρ.: το ποίημα, αφιερωμένο στον Lawrence Durrell, δημοσιεύτηκε στα Κυπριακά Γράμματα, Λευκωσία, τχ. 247-249 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1956) 80 (=Επιλογή. Δογματοτεχνικά κείμενα, Κέδρος, Αθήνα 1973, σ. 13-15).

χωρίς τον Ηρόδοτο: Ηρόδ. 5, 103-105.

Nebensache: δευτερεύον ζήτημα.

«Παραλλαγές πάνω στο θέμα ενός θανάτου»: Δεν επισημάναμε δημοσίευσή του.

Στο «Εις Ξένα μέρη» [...] «Πορτρέτο 1954»: Δεν επισημάναμε δημοσίευσή τους.

του Σεφέρη première manière: του πρώιμου Σεφέρη.

δεν αποφασίζω να καταπιαστώ με τον γ' τόμο του «Χρονικού» αν δε βγει ο β': Η Πορεία στο σκοτάδι τυπώθηκε λίγο αργότερα τον ίδιο μήνα, ενώ Η άλλη όχθη τον Δεκέμβριο του 1958.

Sic transit tempus irrevocabile : έτσι περνάει αμετάκλητα ο καιρός.

Αγαπητέ μου Μπούλη,

Με χαρά διάβασα πως ετοιμάζεις καινούρια έκδοση ποιημάτων.
Vorwärts!

Θα λάβεις κατ' αυτάς την «Πορεία στο σκοτάδι». Περιμένω σχόλια πλήρη. Σε ικανοποίησε η κριτική των «Σημερινών Γραμμάτων» γι' αμφοτέρους μας; Εμένα όχι όσον αφορά τη «Ρίζα».

Σχετικά με τους εθνοκαπηλικούς «Ίωνες»: Ξέρεις ότι είμαι εχθρός της στρατευμένης τέχνης κι ότι j'abhorrη τα «επίκαιρα» ποιήματα. Στην προκειμένη όμως περίπτωση, ακριβώς για ν' αποφύγω το ημίπεξο, διάλεξα ένα εξώχρονο καλούπι, τέτοιο που η αντίστασή του μέσα στο χρόνο να εμποδίζει κάθε χυδαίο δημοσιογραφισμό. Στο κάτω-κάτω βλ[έπε] και Καβάφη, «Θερμοπύλες» κλπ. ||

Δε νομίζω ότι το εθνοκαπηλικό στοιχείο μπλέκεται αξεδιάλυτα με το καλλιτεχνικό. Επιτέλους ο ελληνισμός, στην κλασική του μορφή, αποτελεί πάγκοινο σύμβολο, αναγνωριζόμενο κι από ξένους στην αντίθεσή του προς τους βαρβάρους, και έχει δική του καλλιτεχνική αξία έξω από τα σημερινά γεγονότα.

Το να διερωτάσαι αν θα σου άρεσε το ποίημα αν ήσουν λ.χ. Ιταλός, είναι σαν να ρωτάς αν θα σου άρεσε ένα ερωτικό ποίημα εφόσον ήσουν ο ίδιος asexuέ ή ομοφυλόφιλος. Η απάντηση είναι: ναι, αν το ποίημα είναι καλό. Βλέπε πάλι το παράδειγμα Καβάφη, που μας αρέσει αν και τα μοτίβα του μας είναι ξένα, αν όχι αποκορυστικά. Βλ[έπε] και Φραγκόπουλον γράφοντα για τη «δική του γη» κλπ.

Υπό κατασκευήν άλλο ποίημα. Ο Κρανιδιώτης με ταλαιπωρεί για κριτική της μετάφρασης της «Ιλιάδας» από Καζαν[τζάκη]-Κακριδή.

Tuus semper,

Ρόδης

Υ.Γ. Πέρασα μια βδομάδα στην Αθήνα on duty, ιδών αθανάτους γηράσκοντας. Περί τούτων άλλη φορά.

Vorwärts!: εμπρός, προχώρα.

η κριτική των «Σημερινών Γραμμάτων» γι' αμφοτέρους μας: βλ. τα γράμματα 8, 11, 13, 15.

j'abhorrη : απεχθάνομαι.

κριτική της μετάφρασης της «Ιλιάδας» από Καζαντζάκη-Κακριδή: Δημοσιεύτηκε

στα *Κυπριακά Γράμματα*, Λευκωσία, τχ. 247-249 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος-Μάρτιος 1956), σ. 251-252.

15

Βηρυτός 18.12.55

Αγαπητέ Ηρωδίων (Rodion Rodionovitch Raskolnikov)

Χαίρε.

Συγχρόνως με το γράμμα σου 10/10 πήρα σήμερα βιβλίων που το edιάβασα την Κυριακή που πέρασε όταν το έφερε ο Αλέξης Στεφάνου εξ Ιερουσαλήμ δίκην οικοσκευής. Το edιάβασα απνευστί στο ίδιο βράδυ. Αυτό, και το ότι έχεις ένα πορτρέτο του Μάρκον που εγώ μήτε στις πιο ναρκισσευτικές μου στιγμές δεν θα μπορούσα να το ονειρευτώ, είναι τα πρώτιστα καλά σημεία του βιβλίου. Για τα άλλα, προτιμώ ν' αφήσω τη θέρμη που με κατέχει να κατασταλάξει πρώτα και να εκφραστώ μετά. Θά 'θελα να το κρίνω υπεύθυνα, και τώρα τουλάχιστον δεν μπορώ. (by the way, για το «Νεαντερταλικός καταφερτζής» γυρεύω copyright!)

Η Καίτη μεγάλες τσαντίλες για την αφιέρωση, που την αγνοείς επί δύο συναπτούς τόμους (εννοώ την χειρόγραφη αφιέρωση.) *Quot she: «Την πρώτη φορά θα το θεωρούσε αναξιοπρεπές να στο πει, αλλά τη δεύτερη θα αξιούσε να την περιλάβεις στην αφιέρωση». Καλά ξεμπερδέματα, τώρα. Κοίταξε κατομοίση μου να την εξεμενίσεις όσο είναι ακόμα καιρός.*

Για την κριτική των «Σημ[ερινών] Γραμμμάτων»: όσον αφορά τη «Ρίζα» (γιατί για μένα δεν θέλω να μιλήσω) ο Γιαννόπουλος misses the point, ισχυριζόμενος ότι η «Ρίζα» δεν έχει πάθος – εκτός αν για πάθος εκλαμβάνει την φωναχτή υστερία. Κατά τα άλλα η κριτική του καλόβολη και επιεικής, με μια || καλοσύνη χαρακτηριστική για το Γιαννόπουλο (δεν ξέρω αν τον γνωρίζεις, ένας εξαιρετικά πρόος και καλοανατεθραμμένος άνθρωπος).

In general: Είναι αστείο να συγκρίνεται το δικό σου έργο με το

δικό μου, όταν οι μόνοι που δε θελήσαμε αυτή τη σύγκριση είναι εσύ και εγώ... Είναι σαν εκείνες τις αφελείς ερωτήσεις των πρώτων Γυμνασιακών χρόνων: Σολωμός ή Κάλβος; Σοφοκλής ή Ευριπίδης; (Ή, ίσως προσφνέστερα, από το θέατρο των σκιών: Καραγκιόζης ή Μεγαλέξαντρος;...) Any way, φαίνεται ότι μαζί με τον [Νίκο] Κάσδαγλη (δεν μου 'γραψες ποτέ αν τον διάβασες) αποτελούμε τα υπό κρίσιν των Δώδεκα...

Funny, isn't it? May the best man win, κλπ. κλπ. από τον καιρό του Βουλγαροκτόνου. (Όχι πως νομίζω ότι η Τειχοβλακεία άξιζε το θόρυβό της, κάθε άλλο).

Τις μετακινήσεις σου μέχρις Αθηνών και επιστροφής τις μαθαίνουμε πλέον από το ραδιόφωνο – *you are making news.*

Περί Ιώνων κλπ.: Μια παρατήρησης: Η προβολή μιας καταστάσεως είναι τόσο διαφανής κάτω από το ισχνό ιστορικό της επικάλυμμα που αν ο λόγος που διάλεξες το θέμα ήταν η αποφυγή της επικαιρότητας, νομίζω πως απέτυχες πολύ. Προς πληροφορία σου, ο ποιητής Δούκαρης (πάντα απορώ πού βρίσκει χρήματα να τυπώνει δυο ποιητικές συλλογές το χρόνο!!) θεματογραφεί επί του λιθοβολισμού του Αθηναίου Ανκίδη στα χρόνια των μηδικών (τύπος που είπε να ακούσουνε το Μαρδόνιο ως πρωτομάρτυρος της ΕΑΔ και ισχυρίζεται ότι οι σφαγέντες είλωτες που είχαν διακριθεί στον πελοπον-||νησιακό πόλεμο (όρα Κρηπτεία, Θουκ. ΣΥΓΓΡ. Βιβλ. IV Κεφ. 80) ήταν οι αγωνιστές που πυροβολήθηκαν στις 2 Δεκεμβρίου 1944 μπρος απ' τον άγνωστο στρατιώτη. (*By the way, both very clever. They don't miss the point*). Ουδεμία σύγκρισις των «Ιώνων» σου με Καβάφη, γιατί ο τελευταίος αναζούσε μια εποχή αηδίας και *für fick*, χωρίς πολιτικές ή ηθικές *implications* (όταν δεν ήταν πούστικες) ενώ εσύ προσπαθείς να χτυπήσεις το σημάδι που είναι μέσα στην αλληγορία – *see what I mean?* Ο Κήμος Μενεδώρου δεν είχε πολιτικό counterpart, ενώ ο *Spartacus* του Κόστλερ είχε. Είμαι περίεργος να έχω τη γνώμη του α) Durrell β) Σεφέρη για τους «Ίωνες». Με τον δεύτερο θα το συζητήσω σε πρώτη ευκαιρία και θα στα πα. Γράψε μου εσύ τις αντιδράσεις του πρώτου.

Πότε κυκλοφορούν τα «Κυπρ[ιακά] Γράμματα»; Τελευταίο

τεύχος που έλαβα ήταν αυτό με το διήγημα του Βλάχου. Βγήκε άλλο από τότε;

News: Εκτός από Υπατίαν και Αύντια Στ[εφάνου] που αναμένονται εδώ για τα Χριστούγεννα, θα καταφθάσει ως επίσημος κεκλημένος της Λιβανεξικής Δημοκρατίας η κ. Άννα Ποταμιάνου μετά του συζύγου της και του κ. Μποδοσάκη κατά τις 8/9 Ιανουαρίου. Θα είναι η πρώτη φορά που θα δω επιτέλους τον τυχερό της ημέρας από τόσο κοντά, (τις δυο φορές που ήρθε σπίτι δεν τις μετρώ γιατί δεν τον || είχα προσέξει. Πάντως, είμαι ευμενώς διατεθειμένος εναντίον του και είμαι βέβαιος ότι μπορεί να κάνει την Άννα ευτυχέστερη παρά εκείνο το ΚΡΕΑΣ, ο Παπαδάτος. Για να εκτιμήσεις τον άνδρα άκου τι μου έλεγε το 1944:

-Μπούλη, θα γίνεις ποιητής ή άνθρωπος;

Σαχλός με τα όλα του.-

Ευμενέστατα σχόλια για το βιβλίο σου από τον Αλέξη, που το βρίσκει καλύτερο από τον πρώτο τόμο και από το Λούλη Κάσδαγλη που το βρίσκει καθ' όλα ενδεδειγμένο για βράβευση.

Εγώ ξανακοιτάω την ποιητική συλλογή πριν την δώσω στον [Εμμ.] Κάσδαγλη μετά τις γιορτές. Η οριστική μορφή της έχει αλλάξει αμετακλήτως τέσσερις φορές.

Διάβασα τον «Καποδίστρια» του Δεσποτόπουλου, (Αλέκου, συμπαθούς) μελέτη σοβαρή και εμπειριστατωμένη. Στη συνιστώ.

Διάβασα το τελευταίο βιβλίο του Robert (I, Claudius) Graves, Lucius sive asinus του Apuleius (προφανώς προγόνου μου.) Αρίστη διασκευή. Επίσης διάβασα –και είναι φοβερά roignant– μια διασκευή του «Condition Humaine» του Malraux για το Θέατρο, καμωμένη από τον Thierry Maulnier, καθώς και τον «Siegfried» του Giraudoux (σαχλό.) Τα διαβάσματα ολίγα, γιατί ο καιρός μου είναι πιασμένος από αποκτηνωτική εργασία.

Χαιρετισμούς στην Αριέττα. (Πήραμε και τη χριστουγεννιάτικη κάρτα σας και εφρίξαμε διά το kitsch της!)

Love Bulis

Quot she: είπεν αυτή

misses the point: χάνει το νόημα

Κάσδαγλη [...] τον διάβασες: εννοεί τα *Λόντια* της μυλόπετρας.

Funny, isn't it? May the best man win: Αστείο δεν είναι; Ας κερδίσει ο καλύτερος.

für fick [...]: για πήδημα.

implications: ενοχοποιήσεις.

Κήμος Μενεδάρου: ο Ιταλιώτης νέος που «τον βίον του περνά μέσα στες διασκεδάσεις» στο ποίημα του Καβάφη «Εις ιταλικήν παραλίαν».

ο *Spartacus* Κόστλερ: πρόκειται για το μυθιστόρημα *The Gladiators* (1939) του Arthur Koestler. Βλ. και το γράμμα 11.

Γρατία: η Πάτη Μόρφη.

ξανακουτώ την ποιητική συλλογή: τα *Ποιήματα II*, που θα τυπωθούν τον Απρίλη του 1956.

τον «Καποδίστρια» του Δεσποτόπουλου: αναφέρεται στη διδακτορική διατριβή *Ο κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις της Ελλάδος* (α' έκδ.: 1954, β' έκδ: ΜΙΕΤ 1996) του Σμυρναίου ιστορικού Αλέξανδρου Ι. Δεσποτόπουλου (1913-2004), καθηγητή στην Πάντειο Ανωτάτη Σχολή Πολιτικών Επιστημών.

το τελευταίο βιβλίο του *Robert:* Robert Ranke Graves (1895-1985), πολυγραφότατος Άγγλος ποιητής, μυθιστοριογράφος, κριτικός και μεταφραστής, που προτιμούσε θέματα από την ελληνική και τη ρωμαϊκή αρχαιότητα. Ο Φραγκόπουλος ίσως αναφέρεται στο βιβλίο του *The Golden Ass of Apuleius* (1951). Το ιστορικό μυθιστόρημά του *I, Claudius* (1934· στα ελληνικά: *Εγώ, ο Κλαύδιος*, Γαλαξίας 1970 και μτφρ. Αλέξ. Κοτζιάς, Κέδρος 1996) είχε μεγάλη επιτυχία.

poignant: σφοδρό, καίριο

μα διασκευή του «*Condition Humaine*» του *Malraux* καμωμένη από τον *Thierry Maulnier:* θεατρική διασκευή του βραβευμένου μυθιστορήματος *La Condition Humaine* (1933) του *André Malraux* (1901-1976), καμωμένη το 1955 από τον Γάλλο δημοσιογράφο, κριτικό και δοκιμιογράφο *Thierry Maulnier* (1909-1988). Ελλην. μτφρ.: *Η ανθρώπινη μοίρα*, μτφρ. Γιάννης Λάμπας, Οι εκδόσεις των φίλων, 1963 (32004) και μτφρ. Δημήτρης Ζορμπαλάς, Άγκυρα 1974.

τον «*Siegfried*» του *Giraudoux:* θεατρική διασκευή (1928) του μυθιστορήματος *Siegfried et le Limousin* (1922) από τον ίδιο τον Γάλλο μεσοπολεμικό δραματικό συγγραφέα *Jean Giraudoux* (1882-1944). Ο *Siegfried* είναι ένας τραυματίας πολέμου με αμνησία (που αγνοεί ότι είναι γαλλικής καταγωγής) και αρχικά οδηγεί τη Γερμανία σ' ένα ευτυχισμένο μέλλον αλλά η προσπάθεια τελικά δεν ευοδώνεται και ο ήρωας επιστρέφει στη Γαλλία με την παλιά του αγάπη. (Ελλην. μτφρ.: *Ελένη Γεωργίου*, Εκδόσεις Παπαϊωάννου 2009.)

Λευκωσία, 23.12.55

Ηρωδίων Απουλίω χαίρειν,

1.- Προσπέφτω ικέτης στα πόδια της Καίτης και ζητάω συγχώρεση για το κρίμα μου. Δικαιολογία μοναδική: αφηρημάδα. Πάντως ξέρει τα αισθήματά μου κλπ. Υπόσχομαι τον γ' τόμο να τον αφιερώσω μονάχα σ' αυτήν για να επέλθει ισοζύγιο.

2.- Περιμένω τις κατασταλαγμένες σου κρίσεις για το opus I, No 2. Έχω βαρεθεί ν' ακούω απ' όλους ότι είναι καλύτερο από το πρώτο. *It doesn't mean much.*

3.- Περί [Νίκου] Κάσδαγλη: Τον διάβασα και δεν μου άρεσε. Αντίθετα, καλός και δυνατός -αν και καταθλιπτικός- ο Κοτζίάς στην «Πολιορκία».

4.- Πες μου τί λες για την ανθολογία κριτικών στο ξόφυλλο της «Πορείας», ιδία του Χουρμούζιου. ||

5.- Περί «Ιώνων» κλπ.: Έστειλα το ποίημα στον Durrell μαζί με τα σονέτα. Με ευχαρίστησε θερμά για την αφιέρωση του πρώτου και επαίνεσε πολύ τα δεύτερα. Επί της ουσίας των «Ιώνων» λέξη.

Αυτά γραπτά. Όταν τον στρίμωξα προφορικά, επαίνεσε και τους «Ιωνες» και είπε ότι θά 'θελε να τους μεταφράσει για το «London Magazine». (Αυτό δεν σημαίνει τίποτα πραχτικά, γιατί συχνά λέει κάτι τέτοια χωρίς να τα κάνει) .

Περιμένω κρίσεις Σεφέρη για «Ιωνες». Θα δημοσιευτούν στο πανηγυρικό των «Κ[υπριακών] Γρ[αμμάτων]».

6.- Σε ξηλεύω που διαβάσεις, έστω κι όσα αναφέρεις. Εγώ το έχω διαλύσει, πλην «Μαυρόλυκων» του Πετσάλη - καλό αλλά μπορούσε νά 'ναι καλύτερο (όρα «Μιχάλη» του Καζαν[τζάκη]. Στον ίδιο τρόπο.

7.- Κυφορώ τον γ' τόμο, αναποφάσιστος ως προς το τί θα πω.

8.- Μην παραλείψεις να διαβάσεις «Ν[έα] Εστία» της 1ης και 15ης του Γενάρη. Κάπον εκεί θα δημοσιευτεί, λέει, το δοκίμιό μου για τη «συντηρητική ιδεολογία».

Salve et me ama,
Ρόδης

opus I, No 2: εννοεί τα δύο μέρη της τριλογίας του, που έχουν ήδη τυπωθεί.

It doesn't mean much: δεν έχει ιδιαίτερη σημασία.

ανθολογία κριτικών [...] *ιδία του Χουρμούζιου*: Μεταξύ των σύντομων αποσπασμάτων από κριτικές (θετικές και αρνητικές) που παρατίθενται στο εξώφυλλο της α' έκδοσης της *Πορείας* είναι και οι εξής χαρακτηρισμοί του μυθιστορήματος από την κριτική του Χουρμούζιου: «Ατροφία σκέψευς... Κοινοτοπίες... Αυθάδειες... Στεγνότητα συζητήσεων... Μελοδραματισμός...».

μαζί με τα σονέτα: τα έξι σονέτα με τίτλο «Ναύπλιο 1955». Βλ. γράμμα 13.

London Magazine: το παλαιότερο αγγλικό λογοτεχνικό περιοδικό (εκδίδεται από το 1732).

Περιμένω κρίσεις Σεφέρη [...] «*Κ[υπριακών] Γρ[αμμάτων]*»: βλ. γράμμα 17.

«*Μαυρόλινκων*» του Πετσάλη: *Οι Μαυρόλινκοι· Χρονικό της τουρκοκρατίας 1656-1799*, τυπ. Πυρσού, Αθήνα 1947(α' τόμος) και 1948 (β' τόμος).

Κυφορό τον γ' τόμο: Η άλλη όχθη τυπώθηκε τον Δεκέμβριο του 1958.

Salve et me ama: να είσαι υγιής και να με αγαπάς.

Ρόδη μου,

Το τελευταίο γράμμα σου δίνει εντύπωση ημιτελούς συμφωνίας Schubert. Μήπως ξέχασες να εγκλείσεις το τρίτον και τελευταίον φύλλον; Τελειώνει σε μισή φράση, χωρίς υπογραφή και τα λοιπά ρωμαϊκά χαιρετίσματα. Θυμάμαι που κάποτε μου είχες στείλει ένα γράμμα προοριζόμενο για τον Αλέξη και οικτίρω το ελληνικό κράτος του οποίου έχεις αναλάβει την επίσημη αλληλογραφίαν. Αν την τηρείς καθ' ον τρόπον και την ιδιωτικήν σου τοιαύτην, pleurez le charalambe!

Νέα: Η Πάτη και Δύντια, πολύν κουρνιαχτόν ανασηκώσασαι, απέπτων αμφοτέραι οίκαδε, η μεν προ εβδομάδος η δε σήμερον. Αλλ' αφικνείται ωραία Άννα δίκην μπόδοσακείου γελωτοποιού το βράδυ απόψε και ο Φάνης Γκόφας αύριον βράδυ. Έτσι ποτέ δεν μας λείπει η παρέα των Αθηνών, δυστυχώς. Εννοείς ότι με όλα τούτα έχω κυριολεκτικώς ξεφιλιστεί και κατεσπατάλησα τας οικονομίας μου.

Λογοτεχνικά. Είδα Σεφέρη με το νέο βιβλίο του Κύπρος ανά χείρας, Πλειστά τούτων θα σου είναι γνωστά, αρκετά pastiche, από τα «Κυπρ[ιακά] Γράμματα».

Δύο εξαιρέτα: Ελένη και Έγκωμη. Διάβασε και πες μου. Ο Σεφέρης edήλωσε τα εξής ερωτηθείς επί των «Ιώνων» (που δεν τους διάβασε γιατί κάπου έχει παραχώσει το χειρόγραφο): Σε δίσεκα χρόνια δεν || μιλάει. Ως γνωστόν, ο ίδιος εγεννήθη τη 29 Φεβρουαρίου 1900 (ημέρα ανύπαρκτην κατά το παγκοσμίως έγκυρον Γρηγοριανόν ημερολόγιον) και άγει, συνεπώς, το δέκατον πέμπτον έτος της ηλικίας του... Κατόπιν τούτου τί να σου κάνουν οι κρίσεις μείρακος περί των λογοτεχνικών σου επιτευγμάτων;

Ιδέα του Σεφέρη, η επικροτώ: Έκδοσις τόμου εν Βηρυτώ –εφόσον δε θα στοιχίζει αφαντάστως πολύ– περιλαμβάνοντος ποιήματα, πεζά, δοκίμια κλπ. αυτού του πράγματος που ο Σεφέρης λίαν ματαιοδόξως αναφέρει ως «η παρέα μας», και που περιλαμβάνει, πλην ημών, και τους δύο Στεφάνου, Βλάχον και την αφεντιά του. Τί φης;

Αναμένω μετ' ενδιαφέροντος «Νέαν Εστίαν» και δοκίμιον περί συντηρητικής ιδεολογίας. Καθ' ην στιγμήν ο μεν Στεφανόπουλος ανακηρύσσεται pop-socialist και ο Καραμανλής Radical, ώρα θλιβερά για το γένος μας που πάει να το διοικήσει ο Καρτάλης, είναι πράξις μεγίστου θάρρους να λέγεται τις συντηρητικός. Κατόπιν τούτου αναμένω μετά μεγίστου ενδιαφέροντος «N[έαν] Εστίαν».

Αντίπαλοι της Τειχομαχίας: Λογοτέχνης εκ Πύργου, ονόματι Τάκης Δόξας, διεκδικεί το βραβείον των Δώδεκα διά θλιβεράν του συλλογήν διηγημάτων. Απέπτη πάσα αιδώς.

Κάσδαγλης. (Νίκος) Θα μπορούσαμε να συζητούμε ώρες χωρίς να συμφωνήσουμε. Φυλάω αυτό το θέμα για την εποχή που θα είμαστε συνταξιούχοι στην Αθήνα.

με αγάπη Bulis

προοριζόμενο για τον Αλέξη: τον Αλέξη Στεφάνου.
pleurez le charalambel: Κλάφ' τα Χαράλαμπε!
Πάτη: η Πάτη Μόρφη.

Λύντια: Λύντια Στεφάνου.

Φάνης Γκόφας: πολιτικός μηχανικός, ειδικός στα υδραυλικά έργα, αδελφός του Δημήτρη Γκόφα.

Άννα: Άννα Ποταμιάνου.

Είδα Σεφέρην με το νέο βιβλίο του Κύπρος: εννοεί την ποιητική του συλλογή ... *Κύπρον ου μ' εθέσπισεν*, που είχε τυπωθεί τον Δεκέμβριο του 1955.

pastiche: απομιμήσεις έργων.

Στεφανόπουλος: ο πολιτικός Στέφανος Στεφανόπουλος (1899-1982)· από το 1932 υπηρέτησε ως βουλευτής και υπουργός σε διάφορες κυβερνήσεις και πρωθυπουργός (17/9/1965-22/12/1966).

Καρτάλης: Γεώργιος Καρτάλης (1908-1957). Έλληνας πολιτικός, διετέλεσε βουλευτής και υπουργός, συνιδρυτής της ΕΚΚΑ και του Δημοκρατικού Κόμματος Εργαζόμενου Λαού.

Τάκης Δόξας: λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Παναγιώτη Λαμπρινόπουλου (1913-1976). Πεζογράφος, ποιητής και θεατρικός συγγραφέας, διευθυντής της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Πύργου, υπεύθυνος ύλης των περιοδικών *Οδυσσέας*, *Το Βήμα των Νέων* και *Βωμός*. Ήταν υποψήφιος για το «Βραβείο των Δώδεκα» το 1952 για τη συλλογή διηγημάτων *Πικρή εποχή* και το 1954 για το *Ταξίδια χωρίς ήλιο*.

Bulis meus,

Μπράβο που καταφέρνεις και διαβάξεις τόσα πράματα. Εγώ περίπου τίποτα. Τώρα παίρνω αναπνοή για να διαβάσω τα «Μεταφυσικά Προλεγόμενα» του Pauvre Panayote (τελευταίο οpus) και τον «Τελευταίο Πειρασμό» του Καζαν[τζάκη], αμφότερα για βιβλιοκρισία. Διάβασα τελευταία μονάχα κακό θέατρο του Πετσάλη.

Έγραφα του Δούκαρη να τον ευχαριστήσω για τις δυο τελευταίες συλλογές του, και ευρισκόμενος σε νεοχριστιανική διάθεση τού 'γραφα σε τόνο περισσότερο από civil, εκφράζοντας διαφωνία με τα ποιήματα σαν ποιήματα, αλλά και σεβασμό για το πνευματικό τους επίπεδο κλπ. Σ' απάντηση μού 'γραψε ότι διάβασε τα δικά μου βιβλία μου αλλά «κωλύεται» να μου γράψει τίποτε περί αυτού λόγω ιδεολογικής διαφωνίας! Το μάπα! Δεν μπορούσε || να πει κάτι για

το γράψιμο κλπ.; Αυτά συμβαίνουν όταν δίνει κανείς πολύ αέρα σε κάτι τέτοιους. Από έρποντα σκόληγα κοντεύει να γίνει αυθάδης. *By the way*, δεν ντρέπεσαι να παρομοιάζεις τους «Ίωνές» μου με τα δικά του σαφή πολιτικά ποιήματα, τα κακόγουστα κονκουεδικία της «Κρυπτείας» κλπ.; Εγώ τουλάχιστο περιορίστηκα σ' ένα αρχαίο επεισόδιο, χωρίς καμιά νύξη «συγχρονισμού». Αν βγαίνει κάποιο επίκαιρο νόημα, είναι αβίαστα, λόγω αναλογίας εποχών και γεγονότων. Ενώ, τί σχέση έχει η σπαρτιατική κρυπτεία –όπου καθάριζαν είλωτες όταν παραγινόντουσαν πολλοί, χωρίς πρόκληση από μέρους τους– με την πάταξη του Δεκεμβριανού κινήματος που το ξεκίνησαν μειοψηφούντες κονκουέδες, πάνοπλοι, κατά της πλειοψηφίας που θα ψήφιζε εναντίον τους; Αλλά *sufficit* περί Δούκαρη.

Ο Κοσμαδόπουλος μου έστειλε πνευματωδέστατο γράμμα όπου, ανάμεσα στ' άλλα κάνει εξοντωτική κριτική στα σονέτα. Αντιγράφω χαρακτηριστικό απόσπασμα: ||

«... Να φοβηθείς μην κουράσεις με τους συνεχείς και πληθωρικούς σου παλμούς, χυμούς, σπασμούς, σφυγμούς, στεναγμούς, καρπούς και ρυθμούς. (Εν παρόδω, ο ολιγαρκής –φύσει ή ... ηλικία– αναγνώστης σου θαυμάζει ποιος ο αριθμός των μανικών που εξαγγέλλεις στο σονέτο III. Θυμίζει λιγάκι το γνωστό refrain de *salle de garde*:

Ah! Qu' ils sont heureux les artilleurs,
ils tirent un coup tous les quarts d' heure.)

«Αλλά, προς τιμήν σου, “qu'en termes élégants ces choses sont dites.

[...]

«... Και κάτι που θυμίζει φοιχτά «εμβατήριο για κληρωτούς»»: «Αυτρώνουμε του Γένους τη χαρά... Όχι αυτό!».

Κατά τα άλλα, η κριτική του είναι σοβαρή, φίνα, πολύ αξιόλογη και ευαίσθητη. Τη χάρηκα μ' όλο που, όπως είπα, είναι μάλλον εξοντωτική. Το μόνο που μπόρεσα να του απαντήσω ήταν ότι ως «γένος» δεν εννοώ το ελληνικό, αλλά το ανθρώπινο. Σ' όλα τ' άλλα έχει δίκαιο. Περαιτέρω ο Κ[οσμαδόπουλος] παραθέτει μια θαυμάσια ιδέα για θεατρικό έργο *avant-garde* και λέει ότι ίσως σου

παραχωρήσει το copyright γιατί τελευταία σε σκέφτεται με πολλή συμπάθεια. Τούτο οφείλεται, όπως καταλαβαίνω, στο ότι έγινε κι αυτός || σοσιαλγλεχλές όπως κι εγώ. (By the way, εσύ τί είσαι τώρα;)

Χρονικό: Για την «Πορεία στο Σκοτάδι» δεν είχα ακόμα καμιά κριτική από την Αθήνα. Μόνο ο Καραντώνης έκανε, λέει, στο ραδιόφωνο, –καλή– αλλά δε μου 'στειλαν ακόμα το κείμενο. Αυτή η σιωπή μ' εκνευρίζει. Να δούμε τί θα γίνει σε 6 βδομάδες με το Βραβείο. *May the best man win etc.*

Με τον γ' τόμο καταπιάστηκα πριν λίγες μέρες αλλά έχω τρομαχτική έλλειψη φόρμας λόγω *lack of training* επί 9 μήνες. Ελπίζω να ξανάρθει.

Είμαι απογοητευμένος από το γούστο των ανθρώπων. Τα σημεία που τους αρέσουν στα γραψίματά μου είναι τα λιγότερο αξιολόγια, τα πιο εύκολα, *kitsch*, παθητικά κλπ., ενώ οι αληθινά καλές σελίδες περνούν απαρατήρητες. Ο όχλος θέλει «δράση» κι όχι σκέψη, ανάλυση, αίσθηση... Είμαστε πολύ πίσω στην Ελλάδα.

Θα σου στείλω αντίτυπο «*Ν[έας] Εστίας*» όταν μου 'ρθει. Πάντως δεν πρόκειται, όπως φαντάστηκες, για υπεράσπιση της νεοελληνικής συντηρητικής ιδεολογίας (δεν είναι καθόλου η δική μου) αλλά για προσπάθεια *sachlich* ανάλυσης, κοινωνιολογικά κλπ., του «*Θρησκεία-Πατρεις-Οικογένεια*».

Σος με αγάπη,

Ρόδης

Υ. Γ. Αλληλογραφούντες με Κοσμαδόπουλον σχεδιάζουμε αόριστη γενική συνάντηση στη Βηρυτό.

«*Μεταφυσικά Προλεγόμενα*» του *Raouf Panayote*: αναφέρεται στο βιβλίο του Παναγιώτη Κανελλόπουλου (1902-1986) *Μεταφυσικής προλεγόμενα. Ο άνθρωπος, ο κόσμος, ο Θεός* (1955· νεότερη έκδοση: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» 2003).

κακό θέατρο του Πετσάλη: εννοεί το *Η σφαγή των μνηστήρων* (1955) του Θανάση Πετσάλη-Διομήδη (1904-1995).

δύο τελευταίες συλλογές του: εννοεί τις συλλογές του Δούκαρη Καθολικός μεσάζων (1955) και *Τα πρόσωπα του Πύργου* (1955).

civil: πολιτισμένος

Κρουπτείας: ποιητική συλλογή του Δημήτρη Δούκαρη· αρχικά εκδόθηκε με τίτλο *Τα πρόσωπα του Πύργου* (1955).

sufficit: φτάνει

Κοσμαδόπουλον: ο διπλωμάτης Δημήτρης Κοσμαδόπουλος, πρέσβης στην ελληνική πρεσβεία της Άγκυρας το 1974, οπότε και παραιτήθηκε διαμαρτυρούμενος για το στρατιωτικό πραξικόπημα στην Κύπρο.

σονέτο III: το τρίτο από τα έξι σονέτα με κοινό τίτλο «Ναύπλιο 1955»: «*Τον αριθμό ξορκίζει και προσμένει, | τ' όριο που θα ταυτίσει τους σφυγμούς, | από σπασμούς κι απ' αστραπές ζωσμένη | η αγάπη μας στις νύχτας τους παλμούς*», περ. *Κυπριακά Γράμματα*, τχ. 246 (Δεκέμβριος 1955), σ. 458-459.

refrain de salle de garde: ρεφρέν αίθουσα εφημερίας. Πρόκειται για παραδοσιακά τολμηρά τραγούδια των φοιτητών της ιατρικής.

“Ah! Qu’ ils sont heureux les artilleurs, | ils tirent un coup tous les quarts d’ heure: «Α! Πόσο εντυχισμένοι είναι οι πυροβολητές, | πυροβολούν κάθε τέταρτο». Εννοεί πιθανόν ένα γαλλικό τραγουδάκι που τραγουδούσαν τα παιδιά στη γιορτή των φαναριών. Επισημάναμε ηλεκτρονικά την εξής παραλλαγή: «*Vivent les artilleurs, ils tirent un coup tous les quarts d’ heure*» («*Να ζήσουν οι πυροβολητές, πυροβολούν κάθε τέταρτο*»). Οι στίχοι ανήκουν στο τραγούδι «*Vivent les etudiants*» (βλ. στο: *Dictionnaire de la chanson en Wallonie et à Bruxelles*, 1995).

qu’ en termes élégants ces choses sont dites: πόσο κομψά λέγονται αυτά τα πράγματα.

ο *Καραντώνης έκανε, λέει*, στο ραδιόφωνο: αναφέρεται στη ραδιοφωνική κριτική του Ανδρέα Καραντώνη που μεταδόθηκε στις 20.2.1955· δημοσιεύτηκε στο περ. *Ραδιοπρόγραμμα*, (Μάρτιος) 1955, σ. 29.

lack of training: έλλειψη εξάσκησης.

αντίτυπο «N[έας] Εστίας»: εννοεί ανάτυπο του δοκιμίου του «*Η νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία*».

Bulis meus,

Φαίνεται πως δεν έλαβες το τελευταίο γράμμα μου όπου σου έγγραφα ότι οι Τ. Δόξας κλπ. τυχάρπαστοι λογοτεχνίσχοι έχουν αποκλεισθεί του τελικού γύρου του Βραβείου, παραμενόντων τεσσάρων μόνον αλόγων στην κούρσα:

1) Εσύ, 2) Εγώ, 3) [Νίκος] Κάσδαγλης, 4) κάποιος Πλασκοβίτης

(;) συγγράφας διηγήματα «*Η Θύελλα και το Φανάρι*» (ή, ίσως, «*Το Φανάρι κι η Θύελλα*»). Η σειρά αναγραφής είναι τυχαία.

Έλαβες τουλάχιστον τη φωτογραφία μου που σου έστειλα από ντόπια εφημερίδα με τα σχόλια; Εσωκλείω κριτική Βαρίκα, κάπως λιγότερο κακή από την περσινή. Είναι η μόνη στην Αθήνα ως τώρα.

Περιμένω τα *Ποιήματα II. Το Πανηγυρικό των «Κ[υπριακών] Γ[ραμμάτων]*» δε βγήκε ακόμα.

Tuus, Rufus aeternus

Πλασκοβίτης: ο Σπύρος Πλασκοβίτης (1917-2000), πεζογράφος, δοκιμιογράφος και πολιτικός (βουλευτής Επικρατείας 1977, ευρωβουλευτής 1981) συμμετείχε στο διαγωνισμό για το Βραβείο των Δώδεκα το 1956 με το μυθιστόρημα *Το φανάρι και η θύελλα* (1955).

κριτική Βαρίκα [...] *την περσινή*: εννοεί την κριτική για την *Πορεία στο σκοτάδι*, εφ. *Το Βήμα*, 25.1.1956. Για την «περσινή κριτική» βλ. γράμμα 10.

Ποιήματα II: η δεύτερη συλλογή ποιημάτων του Φραγκόπουλου τυπώθηκε τον Απρίλη του 1956. Βλ. και γράμμα 15.

Το Πανηγυρικό των «Κ. Γ.»: αναφέρεται στο εξαπλό τεύχος 247-252 (Ιανουάριος-Ιούνιος 1956), «Τεύχος επί τη εικοσαετηρίδι των *Κυπριακών Γραμμάτων* αφιερωμένον εις την ελληνικότητα της Κύπρου».

Bulis Taciturnus,

Πέθανες; Γιατί δεν ακούγεσαι; Περίμενα τουλάχιστον μακρύ γράμμα απολογίας που μου την έκανες τον περασμένο μήνα. Ούτε μου γνώρισες λήψη της «Ν[έας] Εστίας» με το περισπούδαστο δοκίμιο και κριτική.

Well, μπήκαμε καθώς φαίνεται στην τελική κούρσα σαν άλογα του ιππόδρομου. Την Παρασκευή θα ξέρουμε ποιος παίρνει το Βραβείο. Ελπίζω να μην κάνουν κανένα κρύο αστείο και το δώσουν σε

τρίτον απατεώνα. (Αλήθεια, διάβασα το βιβλίο του Πλασκοβίτη. Τίποτα το αξιόλογο).

Κατά τα λοιπά, δουλειά και εκνευρισμός με διαπραγματεύσεις, treasons, stratagems κλπ. Όθεν καμιά || δυνατότητα για γράψιμο.

Όλο ελπίζω κάποτε, «αργότερα» να μπορέσω να ζητήσω μian άδεια, νά 'ρθω ίσως κατά χει. Όλα άδηλα, όλα ρευστά.

Είμαι ολομόναχος και η τέτοια κατάσταση, στη σημερινή Κύπρο, είναι βαρετή. Έγραφα της Αριέττας ν' αφήσει εκεί τα παιδιά (γιατί τα εδώ σχολεία είναι κλειστά) και νά 'ρθει.

By the way, έπαθα ένα choc: Η Αριέττα ξέθαψε και μού 'στειλε γράμματά μου τον 1947, που μ' εξέπληξαν με το πνευματικό τους επίπεδο – διαπίστωσα με θλίψη πως διόλου δεν προχώρησα από τότε, πως όλα μου τα βασικά μοτίβα υπήρχαν κιόλας, συχνά καθαρότερα και δυνατότερα, στην ηλικία κείνη...

Γράψε καμιά λέξη.

Tuus semper fidelis

Ρόδης

Bulis Taciturnus: Μπούλη σιωπηλέ.

λήψη της «Νέας Εστίας» με το περισπούδαστο δοκίμιο: εννοεί το πολιτικό δοκίμιο του «Η νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία».

διάβασα το βιβλίο του Πλασκοβίτη: Το φανάρι και η θύελλα.

Tuus semper fidelis: δικός σου πάντα πιστός.

Bulis meus,

Ο Σπύρος μού έδειξε το τελευταίο γράμμα σου ως και το συνοδευτικό ποίημα. Για το τελευταίο, και γενικότερα για ποίηση, όρα μέρος β' της παρούσης. Προς το παρόν περιορίζομαι στο πρόβλημά σου:

Ο απαισιόδοξος τόνος του επαληθεύει όσα σκεφτόμαστε και φοβόμαστε όλοι μας για σένα τα τελευταία χρόνια. Πέρσι, αν θυμάσαι, σου 'γραφα ότι πρέπει να γυρίσεις εδώ και παράλληλα είχα διαφωνήσει έντονα με τις αντίθετες, φιλο-λιβανέζικες απόψεις της Καίτης. Χαίρομαι βλέποντας ότι φαίνεσαι να πείθεσαι τώρα περί του ευκαίσιου της επιστροφής σου, κι ότι μονάχα η οικονομική πλευρά σε || σταματάει. Ως προς αυτό, του οποίου καταλαβαίνω και ζυγίζω όλη τη σημασία, φρονώ τα ακόλουθα:

1.- Δουλειές εδώ ασφαλώς βρίσκονται, μέσα στο οικονομικό boom που διαγράφεται: Ωνάσηδες, Νιάρχοι και άλλοι καρχαρίες ιδρύουν τεράστιες επιχειρήσεις όπου σίγουρα θα βρεθεί μια θέση για άνθρωπο με τα προσόντα σου. Μία απαραίτητη προϋπόθεση, ωστόσο, είναι κατά τη γνώμη όλων μας να κνηγήσεις το πράγμα αυτοπρόσωπα. Με αλληλογραφίες τίποτε δεν γίνεται. Θα βοηθήσουμε φυσικά κι όλοι εμείς με τις οποιεσδήποτε γνωριμίες μας –ειδικά δε εγώ θα είμαι στην Αθήνα ακόμα κανένα χρόνο αλλ' όχι περισσότερο– αλλά η παρουσία σου *conditio sine qua non*.

2.- Για να βρεθείς εδώ βλέπω δύο τρόπους:

α) Τολμηρός τρόπος. Να διακόψεις για έναν || καιρό εκδόσεις βιβλίων, σχέδια ταξιδιών στο Παρίσι και άλλες περιττές δαπάνες και να οικονομήσεις ένα ποσό που να σου επιτρέπει ν' αντιμετωπίσεις τη ζωή εδώ για 6 μήνες ή 1 χρόνο χωρίς δουλειά, εν ανάγκη. Στο μεταξύ δεν αμφιβάλλω ότι κάτι θα βρεθεί. Το σχέδιο αυτό, φυσικά, συνεπάγεται παραιτήση από τους Ρήγα.

β) Συντηρητικό σχέδιο. Να πάρεις άδεια 1 ή 2 μηνών, άνευ αποδοχών ενδεχομένως –οι Ρήγα στο χρωστούν μετά τρία χρόνια δουλειάς– κρατώντας τους Ρήγα ως πισινή.

Προσωπικά είμαι υπέρ του α' σχεδίου. Το β' όμως είναι πάντως το *minimum* που χρωστάς στον εαυτό σου, *your immortal soul*, και τις μελλοντικές γενιές πιθανών αναγνωστών σου – και τα παιδιά σου. ||

Dixi. Βάλε μυαλό κι απόφαση κι έλα. Εδώ είμαστε, Αττική γη *and all*, περιμένοντας το *enfant prodigue* μετά μόσχου σιτεντού.

Β'

«*Pendez-vous, braves poétastres*»

Προχτές το βράδυ ο Ελύτης μού διάβασε τα καινούρια ανέκδοτα ποιήματά του, δουλεμένα με υπομονή και προσοχή και ωριμασμένα σε χρόνια σιωπής.

Είναι ΚΑΤΑΠΛΗΧΤΙΚΑ. Είναι σταθμός στα ελληνικά γράμματα το ίδιο σημαντικό, τουλάχιστο, με την πρώτη εμφάνιση του Σεφέρη στα 1930. Πάει όλη η ρουτίνα της ποίησης που ξέρουμε, πάει ο Σεφέρης, πάει ο παλιός Ελύτης, πάνε όλα – y compris το γλωσσικό ζήτημα. Για πρώτη φορά σε δεκαετίες υπάρχει || ξανά μεγάλη ελληνική ποίηση, όχι πια κομψοτεχνήματα à mi-voix, όχι προσωπικές κλάψες και το rictinement sur place που τόσο μας είχαν κουράσει τα τελευταία χρόνια. Εδώ είναι ορατόριο, όχι πια μουσική δωματίου. Είναι Ποίηση τεράστιας πνοής, επική, βιβλική, όλη η Ελλάδα και όλη η ιστορία και η ανθρωπινή μοίρα μέσα. Για πρώτη φορά από χρόνια ένιωσα ρίγος μπροστά σ' αυτά που άκουσα. Ποίηση όπως θά 'πρεπε νά 'ναι, φωνή προφητική και ανυψωτική που σε παίρνει σαν κύμα.

Ελπίζεται να εκδοθούν αυτή την άνοιξη.

Δεν ξαναγράφω ποιήματα.

Αν ο Ελύτης –ο καινούριος– μεταφραστεί, πηδάμε μ' ένα σάλτο στην πρώτη γραμμή της Ευρώπης.

— — — ||

Ειδικότερα: Πρόκειται για κύκλο ποιημάτων διαταγμένων λειτουργικά σαν ψαλμοί – τροπάρια και ενδιάμεσα πεζά «αναγνώσματα». Θέματα ο Πόλεμος, η Κατοχή, the Aftermath. (Κλίμα «Ανθυπολογαγού» σε εντελώς άλλη κλάση μεγέθους και ποιότητας). Χρήση, ουσιαστική και συχνά γλωσσική, του παραμελημένου κόσμου της ορθόδοξης παράδοσης (ανύπαρκτου στον Σεφέρη). Κατάφαση Ελλάδας, σ' αντίθεση με μελαγχολική contemplation ερειπίων από Σεφέρη.

Αν κάτι σώσει για ένα διάστημα τη γλώσσα μας και την παρά-

δοση –γιατί συμμερίζομαι την ανησυχία σου, τα ίδια έλεγα και γω τελευταία– θα είναι κάτι σαν τον Ελύτη. Ο άνθρωπος αυτός, που βλέπω συχνά σε ατμόσφαιρα μάλλον ελαφριά, άλλαξε μπροστά στα μάτια μου σ' ένα βράδυ. Δεν είναι πια ο συμπαθητικός, το καλό παιδί που συζητάς || μαζί του κοπέλες και κουτσομπολιά και άλλες *trivialités*.

Είναι Ποιητής. Είναι μεγάλος, ο πρώτος της Ελλάδας, με λίγους άλλους πολύ πίσω του και όλους τους υπόλοιπους ανύπαρκτους.

Stick to prose as I will do in future.

— — —

Το Ραδιόφωνο με ειδοποίησε ότι ενέκρινε τη «Μέρα της Κρίσης» (τέως «Επαναστάτη») για μετάδοση στην ώρα του Ελληνικού Θεάτρου. Άρχισα συνεννοήσεις για τη διασκευή (που σημαίνει, μεταξύ άλλων, περικοπή κατά το 1/3 και «άμβλυνση» ορισμένων υπερεπαναστατικών και «κουκουεδοφανών» *slogans*) με την Εύη Μελά, που ορίστηκε αιτήσει μου ως διασκευάστρια. ||

Άμα βγει η «Καρτερία» θα την υποβάλω κι αυτή στη Ραδιοφωνία.

Χτες είδα τον Πατσιφά και μου είπε πως την άλλη βδομάδα θα μου δώσει πρώτο τυπογραφικό. Γκρίνιαζε για τη μεγάλη γραμματική και ορθογραφική ανομοιογένεια που τον αναγκάζει να πάρει πρωτοβουλίες πολλών διορθώσεων του κειμένου. Πάντως ελπίζω να πάνε όλα καλά.

Απειλεί να μας ανταγωνιστεί, με έκδοση καινούριου έργου –ο «Κροίσος»– ο νυν προϊστάμενός μου Μάτσας.

Γράψε μου περί διανομής «Καρτερίας» κλπ.

Ρόδης

Φιλιά στην Καίτη.

conditio sine qua non: εκ των ων ουκ άνευ.

your immortal soul: η αθάνατη ψυχή σου.

Dixi: είπα, ελάλησα.

enfant prodigue: άσωτος υιός.

«*Pendez-vous, braves poéastres*»: άντε να κρεμαστείτε ποιητίστικοι.

y compris: συμπεριλαμβανομένου.

à mi-voix: χαμηλόφωνα.

piétinement sur place: βήμα σημειωτόν.

the Aftermath: τα επακόλουθα.

trivialités: ασημαντότητες.

Stick to prose as I will do in future: γράφε μόνο πεζά, όπως εγώ από εδώ και πέρα.

«*Μέρα της Κρίσης*»: *Η μέρα της κρίσης*. Σκηνικός μύθος τυπώθηκε τον Δεκέμβριο του 1957 με επιμέλεια του Εμμ. Χ. Κάσδαγλη. Προφανώς στο Ραδιόφωνο υποβλήθηκε πριν από την έντυπη κυκλοφορία του· το έργο παίχθηκε την άνοιξη του 1958, όπως προκύπτει από τη δακτυλόγραφη διασκευή από την Εύη Μελά (αρχείο Ρ. Ρούφου), η οποία φέρει τα εξής στοιχεία: «Δ.Ζ. 24.5.58 | Εθνικόν Ίδρυμα Ραδιοφωνίας | Δ/νσις Εκπομπών και Προγράμματος | Υπηρεσία Θεατ. Εκπομπών | Τμήμα Θεάτρου».

τον Πατσιφά: Αλέκος Πατσιφάς (1912-1981). Ίδρυτής (τον Δεκέμβριο του 1943, μαζί με τους Νίκο Καρύδη και τον Μάριο Πλωρίτη) του εκδοτικού οίκου Ίκαρος (βλ. σχετικά *Ίκαρος: τα πρώτα πενήντα χρόνια*, Ίκαρος, Αθήνα 1993) και της πασίγνωστης δισκογραφικής εταιρείας Λύρα.

«*Καρτερία*»: το θεατρικό έργο του Φραγκόπουλου· εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 1957 και βραβεύτηκε με κρατικό βραβείο θεάτρου.

«*Κροίσος*»: *Κροίσος. Έμμετρον δράμα εις πράξεις τρεις* (Αθ., Τυπ. Κωνσταντινίδη και Μιχαλά, 1959) του λόγιου διπλωμάτη Αλέξανδρου Μάτσα (1910-1969).

Ρόδη μου,

Σκοτεινοί θεοί παλεύουν μέσα μου από την ώρα που πήρα τα χειρόγρατά σου. Εωσφορικός Φραγκόπουλος, την ύπαρξη του οποίου αμυδρώς μόνον ως τώρα υποπτευόμουν, με παρακινεί να εξαφανίσω το χειρόγραφο από φθονερή ζήλεια, γιατί ποτέ εγώ δεν θα μπορέσω να γράψω κάτι παρόμοιο, γιατί είμαι αφάνταστα ζηλιάρης. (By the way, το ίδιο συναίσθημα ζήλειας το 'χω νιώσει ως τώρα για τον Rilke, τον Hölderlin και κάτι άλλους συναδέλφους σου... Δεν ξέρω αν αξιολογικά πρέπει να σε κατατάξω στους μεγάλους – (πρόταση όξουσα βλασφημίας) αλλά πάντως μου εγέννησες το συναίσθημα αυτό πολύ έντονα. Ο δεύτερος δαίμονας με τον οποίο παλεύω είναι

ένα συναίσθημα πρωταρχικής ντροπής και αμήχανης στενοχώριας, γιατί, αν μεν θεωρήσω τον εαυτό μου σαν Μάρκο και εσένα σαν Δίωνα, διαπιστώνω ότι α) με αγαπάς περισσότερο από ό,τι εγώ εσένα και β) με θεωρείς άξιο για περισσότερα πράγματα απ' ό,τι εγώ θα μπορούσα ποτέ να θεωρήσω τον εαυτό μου. Η φράση αυτή που θα εκπλήξει κάποτε τους βιογράφους μας για τον ομοφυλοφιλικό της χαρακτήρα ελπίζω να κατανοηθεί τουλάχιστον από σέναν πιστά. Εννοώ ότι την αγάπη που δείχνεις εσύ για μένα είναι σαφώς ανώτερη από ό,τι εγώ μπορέω ποτέ να αισθανθώ για σέναν, και –και ντρέπομαι αφάνταστα γι' αυτό– ίσως και για οποιονδήποτε άλλον άνθρωπο. Νομίζω πως είμαι loveless. Σου είπε η Καίτη μια κρίση που πέρασε διαβάζοντας βιβλίο της Γαλάτειας Καζ[αντζάκη] για τον τέως άντρα της, στον οποίο βρίσκει ότι πολύ του μοιάζω; Αν πάλι || ο Μάρκος δεν είμαι εγώ και ο Δίων εσύ, πάλι αισθάνομαι ένοχος που μπόρεσες, ξεκινώντας από το άτομό μου (τό και αρκετά απίθανο) να φτιάξεις έναν άγιο. *By the way*, όπως και νά 'ναι το πράγμα, διαπιστώνω ότι η συγγραφική σου ιδιοτέλεια με κάνει προσώρας φυματικό, και *not that I don't resent it.* – Οι σελίδες για τον Στέφανο και την θεά Δίκτυνα σοβαρά τολμηρές, πώς θα μπορέεις να κοιτάξεις το Σπύρο κατάματα ύστερα απ' αυτό;

Και τώρα χωρίς παρεϊκούς ενθουσιασμούς, σαν «τρίτος» όσο μπορώ: Ζηλευτή γλώσσα. Αίσθηση. Θαυμάσιο δέσιμο και χτίσιμο, καλοζυγισμένο. Καταπληκτική ενάργεια σκηνών (ταβέρνα Γιαννόπ[ουλος], Ιταλός Μουρούζη, πάρτυ, (*By the way, tu excelles* στην περιγραφή κοσμικών συναναστροφών. *The silly set.*) σκηνές με Άννα. Ο Ρένος σου με μπερδεύει, αντιφατικός τύπος.) Ωραίες παραπομπές. (*Αυγουστίνος*). Μερικές φραστικές λεπτομέρειες άτυχες, επαναλήψεις κλπ. Θα φύγουν με το τελευταίο γνάλισμα. Δεν αξίζει να επιμένω γι' αυτές. Ο E. J. είναι ο Jungler? Κάνε το πιο σαφές. Δεν τον ξέρουν όλοι. Στο τέλος-τέλος βάλε ξανά την σβησμένη φράση που είχες. Μην τελειώνεις ποτέ στην τουική, πάντα στη δεσπόζουσα, όπως θά 'λεγε ο Στέφανος.

Το μόνο που λείπει και που θα μπορούσες να έβαζες κάπου στην Αίγινα: Κορηλίου. Έστω και σαν ένδειξη. Τί λες;

Τα κατ' εμέ: ανεκάλυψα την τέμπερα και ζωγραφίζω – χωρίς καμιά ιδέα σχεδίου. Πειράματα || χρωμάτων. Χάρισα μια σταύρωση στον Ανδρέα Συμεών, αρχιτέκτονα, τον ξέρει ο Σπύρος. Έρχεται, στην Αθήνα τον άλλο μήνα, επιδίωξα να τον γνωρίσεις για να σου δείξει τον πίνακα. Τώρα ετοιμάζω μια Παναγία με το βρέφος. Αυτά ενώ τριγύρω πέφτουν μπόμπες, αρκετά ενδεικτικό. Κάποτε άλλοτε θα σου γράψω για τα εδώ πολιτικά. Όχι σήμερα, γιατί θέλω να μείνω στην «Άλλη όχθη».- Και για να επανέλθω: γιατί έθαψες τον καημένο τον Ρόδη Προβελέγγιο; μπορούσες την τριλογία να την έβγαζες με ενιαίο όνομα. Αλλά αποσπασματικές καθώς είναι...

Η εκλογική ήττα του Παναγή. Τόσο γρήγορα ξόφλησε ο θρύλος του. Πολλά που είχαμε κάποτε ελπίσει απ' αυτόν! Θυμάσαι; Πείθομαι ότι ο Πλάτων ήταν ντενεκές: όπου εβασίλευσαν οι φιλόσοφοι (Παναγής, Παναγιωτάκης, Τσάτσος) θάλασσα τά 'καναν.

Δογαριάζω νά 'ρθω στην Αθήνα γύρω στις αρχές Ιουνίου, αλλά ακόμα δεν είναι σίγουρο. Θα χαιρόμουν πολύ να σε ξαναδώ.

Με πολλήν αγάπη

Apulius Chtikiopoulos

τα χειρόγρατά σου: τα χειρόγραφα της Άλλης Όχθης.

Μάρκο: βλ. τα γράμματα 5, 13 και 15.

Δίωνα: βλ. το γράμμα 5.

βιβλίο της Γαλάτειας Καζαντζάκη: Πρόκειται για το μυθιστόρημα Άνθρωποι και υπεράνθρωποι (1957) της Γαλάτειας Καζαντζάκη (1881-1962), όπου μεταφέρεται η σχέση της με τον Νίκο Καζαντζάκη.

για τον Στέφανο: το προσωπίο του Σπύρου Ιαωβίδη.

θεά Δίκτιννα: η νύμφη Βριτόμαρτις από το όρος Δίκτη, ακόλουθος της Άρτεμης' μινωική θεότητα (γλυκιά παρθένος).

ταβέρνα Γιαννόπ[ουλος]: η ταβέρνα «Το Βομβαρδισμένο Τρυγόνι» στην Κέρκυρα, όπου η παρέα των φοιτητών, που εθελοντικά παίρνει μέρος στις επιχειρήσεις, συναντά τον άλλοτε αντίπαλο της στην Αθήνα, κομμουνιστή Γιαννόπουλο (Χρονικό μιας σταυροφορίας, Ωκεανίδα, 2004, σ. 620-623)

loveless: ανήμπορος ν' αγαπήσει.

not that I don't resent it: όχι πως δεν με πειράζει.

Άννα: η Άννα Ποταμιάνου.

Ιταλός Μουρούζης: επεισόδιο του *Χρονικού* (ό.π., σ. 552-559), στο οποίο ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Μουρούζης, έφεδρος υπίλαρχος, συγκρούεται με τον Μάρκο, επειδή ο τελευταίος τον επιπλήττει για την πράξη του να κλέψει τους Ιταλούς αιχμάλωτους.

By the way, tu excelles στην περιγραφή κοσμικών συναναστροφών. The silly set: Παρεμπιπτόντως, διαπρέπεις [...]. Ο σαχλός κοινωνικός κύκλος.

Αυγουστίνος: «Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi» (=Αργά σ' αγάπησα, ομορφιά τόσο αρχαία και τόσο νέα, αργά σ' αγάπησα)· από το 10ο βιβλίο των *Εξομολογήσεων* του Αυγουστίνου (*Χρονικό μιας σταυροφορίας*, ό.π., σ. 612).

Κορνήλιος: ο Κορνήλιος Καστοριάδης (1922-1997).

ζωγραφίζω: ο Φραγκόπουλος ασχολήθηκε για λίγα χρόνια ερασιτεχνικά με τη ζωγραφική· μάλιστα είχε εκθέσει τα έργα του στις 6-20.3.1962 στον Βυζαντινό Φιλολογικό Σύλλογο «Ο Τιπούκειτος».

Ανδρέα Συμεών: αρχιτέκτονας-πολεοδόμος, μαθητής του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα.

Σπύρος: ο Σπύρος Ιακωβίδης.

Άλλη Όχθη: το τρίτο μέρος της τριλογίας *Χρονικό μιας Σταυροφορίας* του Ρούφου, που εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 1958.

γιατί έθαψες τον καημένο τον Ρόδη Προβελέγγιο; [...] να την έβγαζες με ενιαίο όνομα: τελικά, ο Ρούφος διατήρησε το ψευδώνυμο Προβελέγγιος και στον τρίτο τόμο της τριλογίας.

Η εκλογική ήττα του Παναγή: του Παναγή Παπαληγούρα (1917-1993), που συμμετείχε στη συγκρότηση του εκλογικού συνασπισμού Ένωσις Λαϊκών Κομμάτων (ΕΛΚ) μαζί με τον Κωνσταντίνο Τσαλδάρη (1884-1970) και τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο. Στις βουλευτικές εκλογές της 11.5.1958 συγκέντρωσαν 4 μόνον έδρες. Για τις σχέσεις Παπαληγούρα-Κανελλόπουλου-Τσάτσου και τον προσανατολισμό της φιλοσοφικής τους σκέψης, βλ. και Δημήτρης Κοπανίτσας, «Παναγής Παπαληγούρας. Από τα φοιτητικά μας χρόνια» στο: Αναστάσης Παπαληγούρας (επιμ.), *Μαρτυρίες μνήμης για τον Παναγή Παπαληγούρα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2001, σ. 28-31.

Παναγιωτάκης: Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Περιλαμβάνονται ονόματα προσώπων και τίτλοι περιοδικών που αναφέρονται στο κείμενο των γραμμμάτων και στις σημειώσεις. Ο αριθμός παραπέμπει στον αύξοντα αριθμό του γράμματος.

Αθανασιάδης Τάσος 5	Δεκαβάλλας Κωνσταντίνος 10
Αντωνίου Δ. Ι. 6	Δεσποτόπουλος Αλέξανδρος Ι. 15
Ασημακόπουλος Κώστας 10	Δετζώρτζης Νάσος 12
Ατταλίδης Μ. 4	Δόξας Τάκης 17, 19
Αυγή (εφ.) 11	Δούκαρης Δημήτρης 5, 12, 15, 18.
Αυγουστίνος 22	
	Ελύτης Οδυσσέας 6, 21
Βαλαωρίτης Αριστ. 6	Ευριπίδης 15
Βαρίκας Βάσος 10, 19	
Βαχλιώτης Αντρέας Β. 11	Ζήρας Αλέξης 10
Βενέζης Ηλίας 5	Ζήση-Μελά Εύη 9, 21
<i>Βήμα των Νέων, Το</i> (περ.) 17	Ζορμπαλάς Δημήτρης 15
Βλάχος Άγγελος 4, 5, 6, 13, 15, 17	
Βοσταντζής Μ. 9	Ηρόδοτος 13
Βουρλούμη Ντόρα 10.	
Βουρλούμης Κίμωνας 10	Θεοτοκάς Γ. 4, 5, 6
Βουρλούμης Παναγής 10	Θεοτόκης Κωνστ. 6
Βουτέρης Τάκης 7	Θουκυδίδης 14
Βραβείο Ουράνη: 4, 5, 6, 8, 10, 13, 15, 17, 18, 19, 20	Θράβαλος Γιώργος 10
<i>Βωμός</i> (περ.) 17	Θρύλος Άλκης 5
Γεωργίου Ελένη 15	Ιακωβίδης Σπύρος 3, 5, 6, 10, 21, 22
Γιαννόπουλος Αλκ. 8, 11, 15	Ιατρίδη Ιουλία 10
Γκόφας Δημήτρης 2, 10	Ιντιάνος Α. 4
Γκόφας Φάνης 17	Ιούλιος Καίσαρας 1
	Ισιδωρίδης Κώστας 3
Δανιηλίδου Δέσποινα 3	Καβάφης Κ. Π. 6, 14, 15
Δανόπουλος Κωστής 4	Καζαντζάκη Γαλάτεια 22

Καζαντζάκης Ν. 4, 14, 16, 18, 22	6, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17,
Κακριδής Ι. Θ. 14	18, 19
Κάλβος Ανδρέας 15	Κύρκος Τάκης 6
Καλιμανόπουλος 5	Κωστοπούλου Εύα 6
Καλλιγιάς Παύλος 6	
Κανελλόπουλος Παναγιώτης	Λαπαθιώτης Ναπ. 6
18, 22	Λόντου Μίνα 7
Κανελλοπούλου Αμαλία 9	Λαζαρίδης Μάρκος 6
Καραγάτσης Μ. 5	Λάμπας Γιάννης 15
Καραμανλής Κων/νος 9, (12), 17	Λυκουρέζος Αλέξανδρος 6
Καραντώνης Ανδρέας 18	
Καρκαβίτσας Αντρέας 6	Μαγκάκης Γεώργιος-Αλέξανδρος
Καρτάλης Γεώργιος 17	10
Καρύδης Νίκος 21	Μαλτέζος Κίτσος 5
Καρυωτάκης Κ. Γ. 6	Μαργαρίτης Α. Ε. 12
Κάσδαγλη Λίνα 9	Μάτσας Αλέξανδρος 21
Κάσδαγλης Εμμανουήλ 2, 7, 8, 13,	Μάτσας Νέστορας 10
15, 21	Ματσούκας Σπύρος Ι. 6
Κάσδαγλης Νίκος 7, 8, 10, 15, 16,	Μαυροκορδάτος 7
17, 19	Μελάς Βίκτωρ Θ. 9
Καστοριάδης Κορνήλιος 22	Μόρφη Πάτη 7, 12, 15, 17
Κεφαλληνός Γιάννης 2	Μπαζούκης Αλέξανδρος Δ. 9
Κλάρας Μπάμπης 3, 9	Μποδοσάκης 15, (17)
Κοββατζής Αστέρης 3, 6	Μπουκουβάλας Γιώργος 12
Κοπανίτσας Δημήτρης 22	
Κοσμαδόπουλος Δημήτρης 18	Νέα Εστία (περ.) 9, 12, 13, 16,
Κοτζιάς Αλέξ. 13, 15, 16	17, 18, 20
Κουμάντος Γεώργιος 3	Νιρβάνας Παύλος 6
Κουν Κάρολος 9	
Κούτρας Ν. 9	Ξενόπουλος Γρ. 6
Κρανάκη Μιμίκια, 6	Ξεφλούδας Στ. 5
Κρανιδιώτης Ν. 4, 5, 7, 8, 9, 10,	
11, 14	Οδυσσεάς (περ.) 17
Κυπριακά Γράμματα (περ.) 4, 5,	Οικονομάκος Γρηγόρης 8

- Ομάδα των Δώδεκα βλ. Βραβείο
 Ουράνη
 Ουράνης Κώστας 5
- Παναγιωτόπουλος Ι. Μ. 5
 Παπαγιώργης Κωστής 4
 Παπαδάτος Πέτρος Α. 10, 15
 Παπαδιαμάντης Αλέξ. 6
 Παπαληγούρας Αναστάσης 22
 Παπαληγούρας Παναγής 22
 Πατσιφάς Αλέκος 21
 Πετρόχειλος Ν. 1
 Πετσάλη Διομήδης 6, 16, 18
 Πικούλη Καίτη 10
 Πλασκοβίτης Σπύρος 10, 19, 20
 Πλάτωνας 10, 22
 Πλωρίτης Μάριος 21
 Πορφύρης Κ. 11
 Ποταμιάνος Χαράλαμπος 10, 15
 Ποταμιάνου Άννα 10, 13, 15, 17, 22
 Πουλάκος Δήμητρης 5, 10
 Προκόφιεβ 5
 Προυσής Κ., 4
- Ραδιοπρόγραμμα* (περ.) 18
 Ραυτόπουλος Δ. 8
 Ρήγα αφοί 5, 6, 21
 Ροΐδης Εμμ. 6
 Ρούφος Αθανάσιος 6, 7
 Ρούφος Λουκάς 6, 7
 Ρούφος Ρόδης
Η άλλη όχθη 1, 8, 11, 13, 16, 18, 22
 ~ *Οι Γραικύλοι* 8 ~ *Η μέρα της*
κρίσης 21 ~ *Πορεία στο σκοτάδι*
- 1, 2, 3, 4, 10, 13, 14, 16, 18 ~ *Η*
ρίζα του μύθου 1, 3, 4, 5, 6, 8,
 9, 10, 11, 14, 15 ~ *Η χάλκινη*
εποχή 2, 12 ~ «*Ίωνες*» 12, 13,
 14, 15, 16, 17, 18 ~ «*Ναύπλιο*
 1955» 13, 16, 18 ~ «*Η νεοελλη-*
νική συντηρητική ιδεολογία» 8,
 9, 11, 13, 16, 17, 18, 20
- Σαμαράκης Αντώνης 4
 Σεφέρη Μαρώ 7
 Σεφέρης Γιώργος 2, 6, 7, 8, 10, 12,
 13, 15, 16, 17, 21
Σημερινά Γράμματα (περ.) 8, 11,
 13, 14, 15
 Σιατόπουλος Δημήτρης 4
 Σκαναβή Αριέττα 6, 15, 16, 20
 Σολωμός Διονύσιος 6, 15
 Σοστάκοβιτς 5
 Σουητώνιος 1
 Σοφοκλής 15
 Σπορίδης Γιώργος 13
 Στασινόπουλος Μιχ. Δ. 5, 12
 Στεργιόπουλος Κ. 6
 Στεφανόπουλος Στέφανος 17
 Στεφάνου Αλέξης 2, 3, 5, 7, 9, 15,
 17
 Στεφάνου Λύντια 2, 5, 7, 15, 17
 Στρατής Δημήτρης 6
 Στραβίνσκι 5
 Συμεών Ανδρέας 22
 Σωκράτης 10
 Σωμερίτης Στρατής 6

- Τερζάκης Άγγ. 5
 Τζαννετάκης Τζ. 9
 Τζιόβας Δημ. 6
 Τσάκωνας Δημήτριος 9
 Τσαλδάρης Κωνσταντίνος 22
 Τσάτσος Κωνστ. 22
 Τσιτσεκλή Καίτη 2, , 5, 6, 7, 8, 10,
 15, 16, 21, 22
- Φαφούτη Ελένη 4
 Φραγκιάς Αντρέας 10
 Φραγκόπουλος Δημήτρης 2
 Φραγκόπουλος Θ. Δ.
Καποδίστριας 7 ~ Καρτερία 21 ~
Ποιήματα 4 ~ Ποιήματα II 10,
 15, 19 ~ *Τειχομαχία 3, 5, 6, 7,*
 8, 10, 11, 15, 17 ~ «Αντάρτες»
 7, 13 ~ «Εις αρχέτυπα νόστος»
 11 ~ «Εις Ξένα μέρη» 13 ~
 «Κοίλη Συρία. Άνοιξη 1955»
 11 ~ «Παραλλαγές πάνω στο
 θέμα ενός θανάτου» 13 ~ «Πορ-
 τρέτο 1954» 13 ~ «Τροία» 7 ~
Τα σχέδια μιας πορείας 12 ~
 «Σταθμός» 10, 11 ~ «Λόρκα» 9
 ~ «an Hölderlin» 4
 Φραγκόπουλος Μίλτος 2
- Χάρης Πέτρος 5
 Χορν Τάκης 10
 Χατσατουριάν 5
 Χατζηαναγνώστου Τάκης 4
 Χατζίνης Γ. 5
 Χατζηκυριάκος-Γκίκας Νίκος 22
- Χονδροδήμου-Δεκαβάλλα Νταίζη
 10
 Χουρμούζιος Αιμίλιος 2, 3, 16
- Ψυχάρης 6
 Ψυχουντάκης Γεώργιος 9
- Chehadé Georges 10
 Durrell Lawrence 2, 10, 13, 15, 16
 Eluard Paul 12
 Fermor Leigh 9
 Gæbbels Joseph 2
 Goethe J. W. 12
 Graves Robert Ranke 15
 Hölderlin Fr. 4, 22
 Jean Giraudoux 15
 Jung C. G. 2
 Jünger Ernst 4, 8, 22
 Koestler Arthur 11, 15
London Magazine (περ.) 16
 Malraux André 15
 Maulnier Thierry 15
 Prévost Abbé 13
 Rilke R. M. 22
 Schönberg Arnold 5
 Schubert F. 17
 Wagner R. 2